

Ego Sajt Mili, judeus Majoricarum (? - ca. 1391). Alguns aspectes de la vida del call de Ciutat de Mallorca a través d'un testament*

Margalida BERNAT I ROCA

Societat Catalana d'Estudis Hebraics ORCID: 0000-0002-1796-4223

Rebut: 27.03.2023 — Acceptat: 14.06.2023

Resum. El punt de partida d'aquest escrit és el testament de Sajt Mili (1377), conegut des de temps enrere. Tot i la vàlua d'aquest document, sempre se n'ha limitat la lectura a un aspecte molt concret, com ara la dotació d'un hospital al call de Ciutat de Mallorca. Amb aquest retorn, d'entrada, es vol intentar un apropament a altra informació fins ara bastant ignorada i relacionar-la amb altres dades que es troben disperses ençà i allà. El segon pas, s'adreça a veure què se'n desprèn, d'aquesta conjunció, i així besllumar alguns dels trets del que era el dia a dia del call de Ciutat de Mallorca els anys immediatament anteriors a l'assalt de 1391.

Paraules clau: Regne de Mallorca, Ciutat de Mallorca, call, quotidianitat, segle XIV: ca. 1391

Ego Sajt Mili, judeus Majoricarum (? - ca. 1391). Some insights, from a will, into life in the Jewish quarter of Ciutat de Mallorca

Abstract. This article is based on a document that has been known about for many years, the will of Sajt Mili (1377). Despite the value of the will, only a very

---

* Correspondència: Margalida Bernat i Roca. Carrer del Carme, 12, 2n, 2a. ES-07003 Palma (Mallorca, Illes Balears). UE. Tel.: 00 34 627 959 485. A/e: mbir.57@gmail.com.

specific aspect of it, namely the creation of a hospital in the Jewish quarter of Ciutat de Mallorca, has ever been focused on. Here, we go back to the will to look more closely at information that has so far been largely ignored and try to link it with other data from a variety of sources. We then look to see what emerges from doing so, with the aim of shedding light on facets of everyday life in the Jewish quarter of Ciutat de Mallorca in the years immediately before the attack of 1391.

Keywords: Kingdom of Mallorca, Ciutat de Mallorca, call (Jewish quarter), everyday life, 14th century: *ca.* 1391

1. Introducció

No deixa de ser curiós que la vida quotidiana de les comunitats jueves de l'Estat espanyol no fos objecte d'estudi de conjunt fins avançat el segle XX.¹ A Mallorca, tot i existir diversos estudis sobre la quotidianitat al llarg de l'edat mitjana, s'ha hagut d'esperar encara més perquè aquest apropament s'aplicàs als jueus illencs.² Si es fa excepció de determinats aspectes culturals i científics, com ara la cartografia o la medicina, gairebé l'interès s'ha centrat principalment en aspectes polítics i econòmics o en la sempre recurrent qüestió de conversos i la seva dissortada derivació en el grup xueta.

En principi, es pot pensar en una manca de notícies, però les notícies existeixen. Les fins ara publicades no són abundoses i s'ha d'admetre que es troben molt disperses en diversitat de publicacions, sovint han servit per a l'estudi d'altres temes i són moltes les que encara no han sortit dels arxius. Sigui com sigui, a partir de les ja conegudes no se n'ha fet cap sistematització ni s'ha desenvolupat cap línia d'investigació continuada i constant de la quotidianitat jueva. Mai han rebut un tractament específic concret que hagi encetat de bon de veres una veritable història social suficientment exemplificadora per traçar una imatge com més real millor.

La tònica que generalment ha prevalgut ha estat la de mantenir tòpics i estereotips ben estesos i arrelats amb tota la càrrega negativa de la major part. D'aquesta manera, s'ha acabat per considerar com a trets distintius el que no són altra cosa que curiositats o anècdotes que es poden donar en el si de qual-sevol grup social, a la vegada que, en mostrar-les aïllades del context, s'ha di-

1. CANTERA, *Aspectos*.
2. MAIZ, *Viure al marge*.

fuminat la vàlua que realment tenen. Un dels objectius que aquí s'espera assolir és el d'obrir alguna bretxa a aquesta tònica retornant a fonts ja publicades, però poc treballades en aquest sentit.

2. El document

El que aquí es vol és precisament revalorar un d'aquests documents abundantment usats tant a escala local com forana i del qual pràcticament sols s'ha extret una única notícia, mentre que, de fet, se'n pot obtenir bastant més informació de prou vàlua. Fou localitzat per E. de K. Aguiló (1859-1917),³ que el publicà a les planes del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* dins d'un interessant conjunt documental, bona part del qual relacionat amb la comunitat jueva. Es tracta d'un corpus inserit en la línia d'aportacions d'aquesta naturalesa que es feren en el trànsit del segle XIX al XX en el procés de normalització historiogràfica que marcà aquest període a Mallorca. En general, no els acompanyà de cap comentari, ni establí cap connexió entre ells. Possiblement no s'ho plantejà, però també s'ha de tenir en compte que el seu llinatge era de convers i quina solia ser la reacció de la societat mallorquina del moment en relació amb el tema jueus/conversos/xuetes.

El document en qüestió és l'infrautilitzat testament de Saït Mili,⁴ un exemple paradigmàtic d'aquest ús reduït, ja que majoritàriament sols se'n fa cas per la notícia de la fundació d'un hospital. Mentrestant, la resta de dades que aporta són obviades o, en el millor dels casos, es tracten de manera molt superficial.⁵ En definitiva, el que aquí es pretén és temptejar fins on permet arribar una font com aquesta en fer-ne un buidatge més exhaustiu i comprovar si les informacions que aporta permeten besllumar, d'una part, el retrat d'un membre destacat en el si de la comunitat jueva de la segona mitat del segle XIV, i de l'altra, captar uns instants de la vida quotidiana d'un barri que prest havia de desaparèixer.

3. COSTA, «N'Estanislaü», p. 278-280; RUBIÓ, «Estanislaü», p. 888-891. Bibliotecari, bibliòfil, historiador i escriptor. Fou director de l'Arxiu del Regne de Mallorca i de la Biblioteca Provincial i va ser una autoritat en arqueologia, paleografia i història de Mallorca.

4. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, IX (1901-1902), p. 203-204. Vegeu la còpia de la transcripció a l'apèndix.

5. CORTÈS, *Historia*, vol. I, p. 80-88. L'obra fou redactada el 1944.

3. L'entorn familiar

De l'entorn familiar de Saÿt Mili, poca cosa se'n pot dir sense endinsar-se en una recerca documental que es deixa per a més endavant. Ara per ara, no se sap si Saÿt Mili era nascut a Mallorca o des d'on podia haver-hi arribat. Ara bé, el fet de dir-se Saÿt (forma correcta) apunta a un origen nord-africà, ja que es tracta d'un nom clarament àrab: *Sa'ïd* (= feliç), freqüent entre els jueus procedents dels nord d'Àfrica.⁶ Un origen també present en els noms d'altres membres de la família —com ara Abrafim en comptes d'Abraham; Moxí per Mossé. El llinatge a vegades apareix grafiat Meli, com en el cas de Magaluf Meli, a més de documentar-se també arabitxat com a al-Mili/al-Meli o Almeli, d'acord amb la dubitativa manera d'escriure pròpia de l'època i més en antroponímia no llatina, i així se'l troba els anys 1385, 1387 i 1389.⁷ Tot plegat, no deixà massa lloc als dubtes. El mateix passa amb els noms femenins com ara Zaharon, Desson, Marrone...,⁸ mentre que algun altre evoca ressonàncies amazigues, com bé podria ser el cas d'Ommelchayr.⁹

Una vegada més, es té una mostra del fenomen d'arabització per part dels jueus nord-africans, sense que això vulgui significar una islamització, sinó que suposa un doble vessant pel que fa a l'adaptació a un entorn arabòfon¹⁰ que, a més de manifestar-se en l'antroponímia, es fa palesa en els textos hebreus aljamiats¹¹ en un acte mimètic fruit d'una certa invisibilitat voluntària. D'altra banda, els noms masculins i femenins d'origen aràbic també posen en relleu el costum de cercar parella dins del cercle de famílies de la mateixa procedència en una manifesta intenció de no trencar amb els orígens i mantenir vincles de solidaritat entre afins.

Saÿt Mili es presenta com a membre d'una família bastant extensa (figura 1). El seu pare fou Jucef Mili, mentre que la mare es deia Zoaira. Tot indica

6. MIRALLES, *Corpus*, p. 301-336: *Monedatge del call de la Ciutat de Mallorca, 1350*: «Saÿt ben Solemaní» (f. 10v); «en Saÿt, ligador» (f. 14); «Saÿt Nayes, bestax» (f. 14v); «Saÿt ben Mahaluf» (f. 15); «en Saÿt, bestax» (f. 19).

7. LOZANO, «Algunos documentos», p. 95 i 97.

8. CORBERA-POU, «La llengua», 427-458.

9. La manca de treballs en profunditat sobre l'onomàstica amaziga en dificulta el reconeixement dels noms amb un origen genuí. Vegeu CHAKER, «La langue», i FELIPE, *Identidad*, p. 40-41.

10. LOZANO, «La lengua»; BRAMON, «La llengua».

11. BUSQUETS, «Albaranes»; LOZANO, «Algunos documentos».

que fou un matrimoni prolífic. Varen tenir set fills: quatre barons de nom Moxí, Abrafim, Vital i Sayt, dels quals Moxí devia ser el major, i tres germanes: Marrone, Desson i Morin. Marrone es casà amb Moxí Abdallac i Desson ho va fer amb el cosí Ayon Mili, mentre que Morin, en el moment de testar, figura com a donzella, ja que devia ser la més jove.

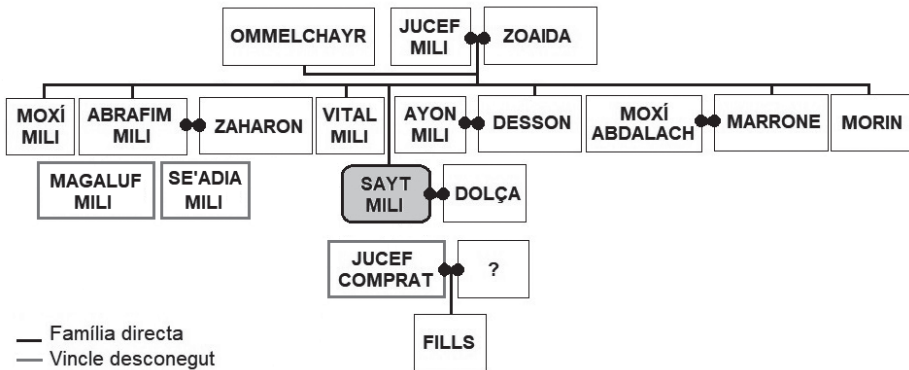

FIGURA 1. Xarxa familiar de Sayt Mili (ca. 1387).

Font: Elaboració pròpia a partir d'AGUILÓ, «Documents curiosos»; LLOMPART, «Retazos», i RIERA, «Jucef Faquim».

Jucef Mili, el pare, es dedicava al comerç i una part de la seva activitat es relacionava amb Itàlia. De fet, tot indica que el seu fill Vital residia a Càller i que amb ell constituí una societat mercantil per valor de 300 ll. a raó de 100 i 200, respectivament, amb la intenció d'enllaçar amb Mallorca i el Magrib.¹² L'únic germà del qual es pot dir qualque cosa de cert és Abrafim Mili. Ha de ser el que es troba amb diferents grafies: com a Abraham ben Mili que figura entre els testimonis signants del testament de Dolça,¹³ mentre que com a Abrahim Almili se'l té dedicat al préstec i al comerç.¹⁴ Relacionat amb Manacor, el 1365 apareix oferint fermances pels deutes d'alguns jueus d'aquesta vila.¹⁵

A part del nucli familiar directe, es coneixen més individus del llinatge Mili. Així, se sap que el ja esmentat Ayon Mili, a més de cosí, era cunyat pel

12. MICHIEZI, *Majorque*, p. 431.
13. LLOMPART, «Retazos», p. 39-41, doc. 24.
14. MAIZ, *Actividades*.
15. PONS, *Los judíos*, p. 94.

seu matrimoni amb Desson. El 1391 figura com a convers amb el nom de Gabriel tot conservant el mateix llinatge i manifestà la seva intenció de seguir habitant al call, on era veí de Magaluf Natjar, sempre que la majoria dels altres conversos ho fessin.¹⁶ A més a més, en un «pinçàs» o llibre de comptes datat el 1364, hi apareixen unes minses referències a un rabí, Se'adià Mili, dedicat al préstec en associació amb Magaluf Mili i «na dona Havà».¹⁷

Aquest Magaluf Mili, del qual es desconeix per ara quin parentiu el vinculava amb Saÿt, pot ser el mateix que apareix en el monedatge de Ciutat de Mallorca de 1350: sembla que es dedicava amb especial interès al negoci del crèdit rural a títol de prestador. Així, a la segona mitat del segle XIV, arran de la pesta de 1348 que tanta coa va tenir, no sols s'endeutaren els pagesos, sinó que també ho feren les administracions municipals i precisament Magaluf Mili en va ser un dels principals creditors, com bé apareix en el «pinçàs» que se n'ha conservat.¹⁸ El 1391 ja devia ser mort, ja que en les anotacions del 8 de novembre d'aquest any hi figura una Vitala, conversa i identificada com la seva viuda. Vivia prop de Barrahon Maleli i manifestava la intenció de seguir vivint al call.¹⁹ D'alguna manera i segons costum, la viuda va continuar amb els negocis del marit, ja que al llarg de 1392 se la troba reclamant diverses quantitats d'alguns habitants de Sineu: 40 ll. a Guillem Suau, 13 ll. a Bernat Vidal, 95 ll. a Guillem Cursachs i 48 ll. als germans Guillem, Bartomeu i Antoni Gual. Se li coneix un fill que duia el mateix nom que el pare.²⁰

Altres parents de Saÿt són Moixí Abdalhach com a cosí i Jucef Comprat, de qui en diu «consanguineo meo» sense poder dir-se en quin grau. El primer, a més a més, també era cunyat de Saÿt Mili en estar casat amb la seva germana Marrone. El segon també estava casat, però no consta amb qui, encara que molt possiblement també devia ser qualcú del cercle familiar. Ambdós casos, així com en el ja esmentat d'Ayon Mili, són un clar exemple de matrimonis entre parents propers d'acord amb els principis de consolidació del llinatge per tal de reforçar el parentiu i d'evitar la dispersió del patrimoni.²¹ D'aquí la pràctica tan comuna de l'endogàmia, sobretot entre cosins germans,²² i el re-

16. QUADRADO, *La judería*, p. 58, núm. 19.

17. PÉREZ *Edició i estudi*, p. 48 i 103.

18. PÉREZ, *Edició i estudi*. Es tracta precisament del registre personal de Magaluf Mili.

19. QUADRADO, *La judería*, p. 75, núm. 108; PÉREZ, *Edició i estudi*, p. 105.

20. MAIZ, *Actividades*, p. 505.

21. MOTIS, «Moral sexual», p. 74.

22. ORFALI, «Influencia», p. 83.

buig a contreure matrimoni fora de la comunitat per tal de «no barrejar la semença santa amb dones gentils»,²³ ja que és la dona qui transmet el caràcter jueu a la descendència reforçant-ho amb la transmissió de la tradició com a educadora.²⁴

Dels Mili/Meli posteriors a 1391-1392 se'n saben poques coses, entre les quals les que figuren en els registres derivats dels pregons sobre els «alberchs en lo Call» d'aquell any, com també en altres indrets:

TAULA 1
Família Mili (1391)

<i>Nom hebreu</i>	<i>Nom convers</i>	<i>Registre</i>	<i>Observacions</i>
Ayon	Gabriel Mili	19, 25	Prope hopitium Magaluf Natiar. Habitare.
Jucef	Francesc Çagarriga	53, 54, 94	Prope hospitium Moxini Xulell. Habitare vel locare.
Dolça		54, 94	Viuda de Saÿt Mili. Confronta amb els <i>hospitiis</i> de Mahabut Faquim i Mosse Darahi.
Magaluf		54	Prop del <i>hospitium de Barrahon Marili</i> .
Abrafim		78	<i>Hospitium pro indiviso</i> amb Isaac Tuel.
?	Vidala	108	Viuda de Magaluf Mili. <i>Prope hopitium Barrahon Maleli. Habitare.</i>

Font: Elaboració pròpia a partir de QUADRADO, *La judería*. (La negreta indica l'entrada principal.)

4. El matrimoni: na Dolça

Saÿt Mili es va casar amb Dolça, neta de Jucef Faquim, de família originària del nord d'Àfrica i nascut a Barcelona, des d'on havia vengut a residir a

23. ASSIS, «El comportament», p. 37.

24. OREFALI, «Influencia», p. 77.

Mallorca el 1333, segons manifestava ell mateix.²⁵ Aquest matrimoni reforçaria el supòsit que Saït Mili era també de procedència nord-africana.

A la vegada, denota ben a les clares que era home de prou prestigi, ja que si no li hauria estat difícil entroncar amb la família Faquim, una de les més destacades i amb més poder en el si del call de Ciutat de Mallorca, amb forts vincles amb la poderosa família dels Xulell, ben present en tots els afers polítics i econòmics de l'aljama.²⁶

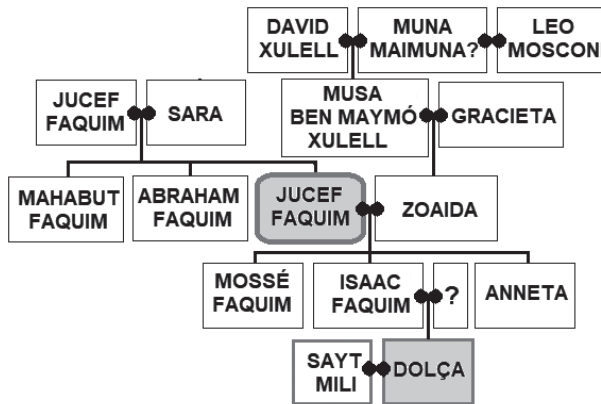

FIGURA 2. Dolça, muller de Saït Mili.

Font: Elaboració pròpia a partir de LLOMPART, «Retazos», i RIERA, «Jucef Faquim».

El pare de Dolça fou Isaac Faquim, fill de Jucef Faquim i Zoaida. Mort l'avi el 1392, la instituï hereva universal i marmessora, juntament amb Magaluf Fareig,²⁷ en comptes de designar Mossé Faquim, el seu fill. A la vegada, l'àvia paterna Zoaida —que procedia de la família Xulell—, per testament de 1383, també l'havia instituïda hereva universal conjuntament amb

25. RIERA, «Jucef Faquim». Aquesta família se la troba amb les variants Faquí i Alfaquim.

26. ROSSELLÓ i JAUDENES, «L'Aljama».

27. RIERA, «Jucef Faquim», p. 82. Mossé, germà de Jucef, només rebé algunes donacions que segurament no el satisfieren. En seria una mostra el fet que, el 1397, va presentar una denúncia contra ella i l'altre marmessor en què els acusava d'haver manipulat l'inventari, d'incompliment de l'obra pia en memòria de l'altre germà Isaac, mort ja feia anys, i de malversació dels béns destinats a donacions.

Anneta, filla d'aquella i casada amb Samuel Natjar, a parts iguals. Ara bé, en cas que filla i neta morissin sense fills de legítim matrimoni, els béns s'havien de destinar a maridar al·lotes pobres i a ajudar altres jueus indigents.²⁸

Les famílies Faquim i Xulell s'enfrontaren constantment amb la no menys destacada família Natjar²⁹ per tal de controlar el govern i l'administració de l'Aljama,³⁰ fins al punt de dividir la comunitat en dos bàndols.³¹ Una pugna que va tenir un clímax àlgid entre 1377 i 1380, els anys finals de Sayt Mili. Les amenaces i les disputes arribaren a tal punt que s'obligà les dues faccions a signar un compromís amb jurament i homenatge. Com moltes altres qüestions d'aquesta naturalesa, és per això que es degué pactar el matrimoni estratègic entre Samuel Natjar i Anneta, filla de Jucef Faquim. No evità, emperò, que l'enemistat seguís viva. No se sap quin fou el grau d'implicació de Sayt Mili, però no se'n degué poder fer del tot escàpol (figura 3).

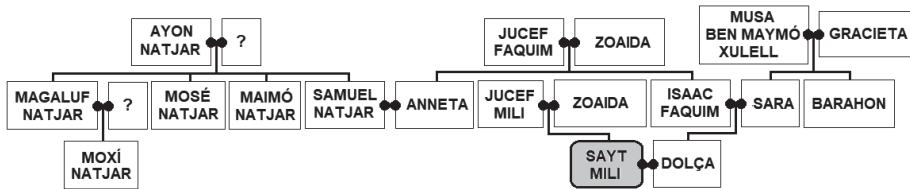

FIGURA 3. Xarxa de relacions sociofamiliars entre els Faquim i els Natjar.

Font: Elaboració pròpia a partir de LLOMPART, «Retazos», i RIERA, «Jucef Faquim».

Mort Sayt Mili, Dolça bàsicament havia de rebre el que estipulava la *ketubba*, sense especificar-ne la quantia. Al marge d'aquesta obligació, Sayt també li deixà alguns objectes de valor com ara «duo collana perularum ex

28. LLOMPART, «Retazos», p. 39-44, doc. 24; BLASCO, «Mujeres», p. 84. Val a dir que els testaments dictats per dones jueves no sovintegen; si ho fan, és en companyia del marit, d'un fill o d'un germà i molt manco totes soles davant un notari cristià. A més a més, en qualsevol dels casos, sempre figuren com a «muler de».

29. MAIZ, «Els mètodes». Existeixen les variants de Natgar i Atjar.

30. BUSQUETS, «Albaranes», p. 275-286.

31. ISAACS, *Els jueus*, p. 25.

pulcrioribus collaribus meis». No es pot dir, emperò, que la viuda es trobàs econòmicament desemparada. De fet, per administrar el conjunt de béns, havia de menester l'ajuda d'un procurador i aquest era Barrahon Marili —convertit el 1391 amb el nom de Rafel Amat—; vivia «versus januam Templi», confrontant amb el corral de Jucef Faquim i prop de l'*hospitium* de Samuel Mili.³² El gruix dels béns heretats de Jucef Faquim, a falta d'altres notícies, el constituïen un casal a prop del portal del Temple, un pati de cases dotat de dos canons d'aigua —un dels quals per servici d'un micvé— en el mateix indret i un seient a la sinagoga.³³

D'altra part, també era copropietària en proindivís de dos albergs que sortiren a subhasta per tal d'eixugar els deutes del seu oncle Mossé Faquim, l'altre copropietari, absent de Mallorca. El maig de 1391, Moxí Abdalhach comprà en nom de Dolça —n'era cunyat per matrimoni amb Marrone Mili— la mitat que li mancava de l'anomenat alberg major, situat prop del portal major del call. Una operació comprensible, ja que a «la part sobirana del dit alberch habita la dita Dolça», molt possiblement el mateix lloc on havia viscut amb Saÿt Mili, veïnada de Mahabut Faquim.³⁴ El juliol del mateix any es va vendre la mitat del que es deia alberg menor confrontant amb l'anterior amb «exitum in dicto Vico Maior cum gradario lapideo» —l'actual carrer de Montision—, de domini directe del paborde de Tarragona i gravat amb un cens de 125 ll. anuals; la mitat de Mossé Faquim la comprà Maïam, viuda d'Abrafim Fatzuatí.³⁵

A més a més, com tantes altres viudes jueves,³⁶ Dolça continuà amb alguns dels negocis familiars, per la qual cosa se la troba reclamant deutes econòmics i recuperant préstecs de jueus i de cristians per igual. D'aquí que se la trobi ocupada en aquests quefers en associació amb altres persones, com bé ho demostra aquest exemple:³⁷

32. QUADRADO, *La judería*, p. 65, núm. 54.

33. RIERA, «Jucef Faquim», p. 83 i 88. El micvé es va segregar, ja que Jucef Faquim el deixà a la comunitat per a ús gratuït de tothom, mentre que el seient fou tret a subhasta.

34. QUADRADO, *La judería*, p. 72, núm. 94.

35. Arxiu Municipal de Palma, còdex 1, f. 160-164, a: MONTANER, *Gente*, p. 39-41 i 97, apèndix iv.

36. HINOJOSA, *Los judíos*; GARCÍA, *Vivir*.

37. MAIZ, *Actividades*, vol. II, p. 572, doc. 1096.

TAULA 2
Exemple de l'activitat econòmica de Dolça

Noms	Transacció	Quantitat			Altres
		ll.	s.	d.	
Julià d'Oscha Moxí Natiar - Gabriel Fuster - Maria de Pau, viuda d'Abraham Faznuati Dolça, dona [sic] de Saït Mili	Préstec: Guillem Ponç, de S'Alcatzena	34			
	Préstec: Antoni Guillemons	39	7		
	Préstec: Antoni Buades	40			
	Préstec: Andreu Palau	23			
	Guillem Ponç				200 quartans d'oli

Font: Elaboració pròpia a partir de MAIZ, *Aspectos económicos*.

El mateix es pot dir de la viuda de l'actiu Magaluf Meli, mort després de 1391. Convertida amb el nom de Vidala, també seguí actuant en el negoci dels préstecs, manejant algunes quantitats de consideració, sobretot a la vila de Sineu. En aquesta vila va fer reclamacions de deutes de Guillem Gual per valor de 40 ll.; de Bernat Vidal, 13 ll.; de Guillem Cursach, 95 ll., així com dels germans Guillem, Bartomeu i Antoni Gual, 48 ll.³⁸

5. Les activitats familiars

Com tants altres jueus, Saït Mili i la seva família s'ocupaven de les activitats comercials, principalment en terres nord-africanes, a través de parents i socis. De tot plegat es desprèn que es dedicaven al negoci del préstec i al comerç amb la xarxa familiar com a base.³⁹ Això explica per què, en el testament, en xerrar d'Ayon Mili, s'especificà que «nunc in loco de Hone terra sarracenorum» i, en fer-ho d'Abrafim Mili, igualment es comentà que «nunc in loco de Alger terra sarracenorum commoranti», tot fent palesa una estada de llarga durada. Hona era el port de Tilimsen per al comerç amb Tafilalet i el Sudan, que enllaçava amb la ruta de l'or.

38. MAIZ, *Actividades*, vol. I, p. 500-508, taula XII.

39. GUTWIRTH, «El comercio», p. 205.

De les activitats de Saït Mili —que apareix com a Melli— se'n té una primera notícia en un *Llibre de la Taula de Canvi Reial*, de 1330, on hi ha un registre de deute per valor de 2 ll., 5 s. i 4 d.⁴⁰ De les activitats mercantils i del contacte amb altres indrets en pot ser una bona mostra l'acta de reclamació presentada davant la Cancelleria Reial el 20 de març de 1377, pocs mesos abans de dictar testament, contra Manfré de Claramunt, almirall de Sicília. La causa n'era l'atac d'una galiota contra la fusta del patró mallorquí Pere Joan, a la mar de Tunis. L'embarcació anava armada i transportava una càrrega de mercaderies pertanyents a Saït i Magaluf Mili, Jucef i Mahabub Faquim, i Alaftà Cohen. Un cop capturada, fou conduïda a Trapani⁴¹ en un context d'instabilitat determinat per l'entronització de la reina Maria a Sicília, que tant desagradà Pere IV d'Aragó.

L'acció s'ha de veure com un atac corsari justificat per les prohibicions de mercadejar amb els països musulmans, uns atacs més greus perquè els mercaders eren jueus, als quals se solia acusar de tràfic de «coses vedades» i, a més a més, en aquest cas, s'argumentà que eren jueus tunisencs.⁴² Aquesta identificació pot respondre al fet que Jucef Faquim freqüentàs els ports tunisencs, però també podria derivar del fet que, juntament amb altres comerciants, tots ciutadans de Mallorca, operava en la majoria dels ports del Magrib. A tal efecte, formaven part de diverses associacions que havien de garantir no tant els rendiments del capital com la seguretat del transport. En aquest sentit, tal com es documenta el 1350, Jucef Faquim i quinze jueus mallorquins més eren membres de l'Ordenació d'Alger i el 1356 apareix a l'Ordinació de Mostaganem i Mazagran, a la qual pertanyien setze més.⁴³ Com es pot comprovar, bona part dels negocis familiars es relacionaven amb el comerç internacional de llarga distància. De totes maneres, també operaven a menor escala o així ho feien alguns. Aquest seria, en part, el cas de Jucef Comprat, a qui Saït Mili qualificava de «consanguineo meo», que tant traficava amb sacs de cotó⁴⁴ com amb esclaus amb destí a Alger.⁴⁵

Tot i que se li ha de suposar una posició econòmica benestant, sembla ser que va tenir alguns problemes en el tema de la fiscalitat, si bé no era l'únic ni

40. MERCADER, *La Banca*, vol. II, *Fuentes documentales*, p. 78.

41. RIERA, «Jucef Faquim», p. 81-95.

42. LÓPEZ, *La Corona*, p. 661.

43. LÓPEZ, «Las asociaciones».

44. PONS, *Los judíos*, vol. I, p. 187.

45. SASTRE, «Notas», p. 112.

un fet excepcional. Així ho indica el fet que el 8 de juliol de 1336, Faraig ben Mussa i Saït Mili, mercaders, declaraven que, des de més de dotze anys enre-re, el call mantenia un deute flotant superior a les 60.000 lliures i en responsabilitzaven l'administració dels secretaris que havien regit la comunitat durant aquest temps. El 15 de juliol de 1336 un grup format per onze jueus destacats, entre els quals Saït Mili, es queixaven de la degradació econòmica que patia el call de Mallorca, situació que atribuïen als pagaments que es feien al rei agreujada pel fet que entre els creditors n'hi havia que es declaraven insolvents malgrat posseir béns mobles. Proposaven remeiar-ho bé sotmetent-los a morabatins censuals bé facilitant que es poguessin vendre llurs albergs.⁴⁶ No consta que la proposta es dugués a la pràctica, però la veritat és que queixes i protestes no s'aturaren. El que sí que se sap del cert és que, a la llista de deutes fiscals dels jueus de Mallorca de 1339, hi figura «En Saït Mellí» ja que havia d'eixugar la quantitat gens menyspreable de 238 ll., 6 s. i 7 d.⁴⁷

Saït Mili participà en altres comissions i així, el 1336, va ser un dels notables que donà suport a la petició per elegir nous secretaris de l'aljama. El motiu era que els presents donaven peu a dissensions i desgovern.⁴⁸

6. El testament

No se sap la data certa de la mort de Saït Mili, però en tot cas degué ser després de 1386 i abans o el mateix 1391, perquè el 21 d'octubre d'aquest any la seva muller Dolça ja figura com a viuda.⁴⁹ Havia atorgat testament el 16 d'agost de 1377. Per més que l'aljama de Mallorca estava autoritzada a redactar contractes matrimonials i testaments per part dels seus funcionaris i a redactar-los en hebreu,⁵⁰ no hi ha res d'estrany a trobar documents que recullen actes generats per membres de la comunitat jueva escrits en llatí o en català, produïts per cristians i segons els models normals de la societat cristiana. Aquest és el cas del testament de Saït Mili, dictat en presència de vuit testi-

46. PONS, *Los judíos*, vol. I, p. 20-23, 153 i 155.

47. ROSSELLÓ, «Deutes fiscals», p. 90.

48. PONS, *Los judíos*, vol. I, p. 19.

49. QUADRADO, *La judería*, p. 65, núm. 54; p. 72, núm. 94. PÉREZ, *Edició i estudi*, p. 47. Llompart fa participar Saït Mili com a testimoni en un document de 1386 sobre la Confraria de Cabbarim: LLOMPART, «Retazos», p. 21-44.

50. PÉREZ, *Edició i estudi*, p. 19.

monis jueus, però redactat en llatí, autenticat pel notari Nicolau Prohom, del qual se sap que va començar a exercir el 1368 mentre que la darrera documentació que se li coneix és de 1404.⁵¹

La forma de transmissió de l'herència en el si de les comunitats jueves es troba clarament definida («Bamidbar» / Nombres, xxvii, 8-11; «Devarim» / Deuteronomi, xxi, 12-17). S'estableix que passa de pares a fills barons i que el primogènit rep el doble que la resta de germans. Si no hi ha un fill, pertoca a les filles, als germans del testador, als oncles paterns o als parents més propers. En principi, els jueus no estan obligats a fer testament per escrit, tal com es recull a la Mixnà, Guitrín 13*a* i Bava Batra, 151*a*,⁵² costum que anà canviant amb el temps, bé per influència d'altres societats, bé perquè anaren apareixent fórmules que permetien instituir hereu qualcú que no hi estava legitimat, la qual cosa es regulà a través del Talmud i de la legislació rabínica.⁵³

Segons Salomó ben Adret, el testament es formulava oralment perquè «les paraules d'una persona moribunda són tan vàlides com si haguessin estat escrites i lliurades».⁵⁴ Malgrat la redacció en llatí, d'acord amb la tipologia fixada pel *Séfer ha-shetarot* de Yehudah bar Barzilay, rabí de Barcelona, el testament —*savaah*— de Saýt Mili sembla respondre al supòsit *matenat-shekhiv-me-ra'* o *tsavaat-shekhiv-me-ra'*, l'expressió de la seva voluntat davant el fet de patir una malaltia amb perill de mort i així ho feu constar quan declarà «gravi detentus infirmitate de qua mori timeo».⁵⁵ Per això, no s'ha de deixar de banda la possibilitat que, tot i haver-lo redactat un notari cristià, fos un testament obert de caràcter nuncupatiu: primer es pogué exposar de paraula per ser escrit posteriorment, en un model que va ser bastant freqüent a la Corona d'Aragó.

Com bé es pot veure a la figura 4, Saýt Mili organitzà les seves darreres voluntats en tres blocs clarament diferenciats, destacant la meticulositat aplicada a l'apartat de deixes pies. El primer està format íntegrament per familiars, i un altre inclou alguns amics i altres persones amb les quals tenia algun vincle que no es pot precisar. El tercer, en canvi, s'ha de relacionar amb el *heq-*

51. PLANAS, «Los notarios», p. 83.

52. BLASCO, «Mujeres», p. 80.

53. GOLDSTEIN, *Derecho*, p. 442.

54. FELIU, «Salomó», p. 50.

55. MOTIS, *Ordenamiento*, p. 2520-2524; MOTIS, «Reflexiones», p. 42; MOTIS, *La documentación*, p. 257, núm. 49; FELIU, «La cultura», p. 128. Del *Séfer ha-shetarot* n'hi ha una edició de Shlomo Halberstam, Berlín, 1893.

deix o donació caritativa aplicable a usos diversos que es podia fer tant en vida com en mort, mitjançant la qual es deixaven uns béns en forma de rendes, propietats, etc., i es designaven uns administradors per a destinar-los a una finalitat concreta. Aquest significat, emperò, va anar canviant al llarg del temps i ja al segle XIV s'anà especialitzant l'aplicació d'aquests llegats a finalitats molt concretes. El testament de Saït Mili és un bon exemple d'aquesta evolució.

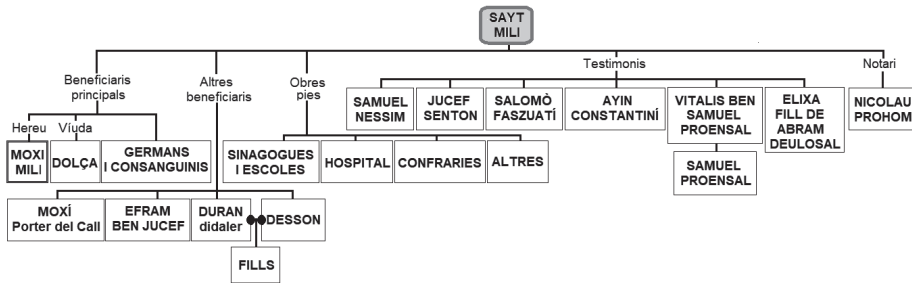

FIGURA 4. Estructura del testament de Saït Mili (1377).

Font: Elaboració pròpia a partir de QUADRADO, *La judería*, i LLOMPART, «Retazos».

7. Els familiars

Saït Mili designà un hereu universal per disposar llavors una sèrie de llegats en favor d'altres membres de la família d'acord amb el costum de l'època.

7.1. *Beneficiaris principals*

En aquest grup s'inclouen totes aquelles persones amb una relació de parentiu amb el testador, tant per consanguinitat com per afinitat.

L'hereu universal: Saït Mili morí sense descendència i en fou hereu universal Moxí, l'únic germà baró. És la darrera disposició que apareix, just abans de la seva signatura i la dels testimonis.⁵⁶

56. Clàusula [36]. Les clàusules del testament —en apèndix— s'han numerat entre claudàtors per a una millor localització.

Dolça, la viuda: El que s'havia estipulat a la *ketubbà*⁵⁷ amb referència expressa del dot —*nedunya*—, més dos collarets de perles.⁵⁸

Germans i consanguinis: Familiars com la mare, les germanes, altres parents, amb els respectius cònjuges i fills, si n'hi havia. En aquest cas són dotze i no sembla que se seguís cap criteri especial en expressar la deixa que se'ls feia en moneda, fins a un total de 495 ll. amb la condició quasi general que guardassin el dol corresponent.

La quantitat major és de 100 ll. i se'n beneficiaren Zaharon, sa mare, a més de l'usdefruit de les cambres on sempre havia viscut, si bé condicionat al fet que els marmessors en decidissin una eventual venda,⁵⁹ i la seva germana Morim, la més jove, encara donzella.⁶⁰

Amb la quantitat de 55 ll. es varen veure agraciades les dues germanes Marrone i Desson, casades respectivament amb Maxí Abdalach i Ayhon Mili,⁶¹ idèntica quantitat que va rebre Josef Comprat, a qui qualificà de «consanguineo meo», sempre que no dugués roba de dol ni ell ni la seva dona ni la resta de seva família.⁶² Vivia al carrer de les Tavernes.⁶³

La tieta Ommelchayr havia de rebre 50 ll.⁶⁴

Ayhon Mili, cosí a més de cunyat, i Vidal Mili, un altre possible cosí, foren legataris de 25 ll. per hom.⁶⁵

Finalment, en aquest grup, Abrafim Mili i la seva dona Zaharon reberen 15 ll. cadascun.⁶⁶

57. CANTERA, «La «Ketuba»». Les *kēṭubboṭ* mallorquines conegudes són molt poques. Veg. AGUILÓ, «Traducció»; BERNAT, «Ketubab»; GONZÁLEZ, «Un contracte».

58. Clàusula [32]: *perularum* per *perlarum*, tot i que en llatí clàssic seria *magarita -æ*, directament del grec.

59. Clàusula [21].

60. Clàusula [20].

61. Clàusules [20] i [21].

62. Clàusula [26].

63. QUADRADO, *La judería*, p. 67, núm. 69.

64. Clàusula [17].

65. Clàusules [27] i [28].

66. Clàusula [16].

TAULA 3
Resum de les deixes principals de Saït Mili

<i>Nom</i>	<i>Relació</i>	<i>Llegat</i>	
Zaharon	Mare	100 ll.	«usumfructum staticum et habitationem hospitii mei in quo ego habito»
Abrafim Mili	Germà	15 ll.	«pro vestibus lugubribus»
Zaharon	Muller d'Abrafim Mili	10 ll.	«pro vestibus lugubribus»
Morim	Germana, donzella	100 ll.	
Marrone	Germana, muller de Moxí Abdalach	55 ll.	
Desson	Germana, muller d'Ayhon Mili	55 ll.	«duere vestibus luctus»
Josef Comprat	«Consanguineo meo»		«induere se, uxorem et familiam suam, vestibus luctus»
Ommelchayr	«Amite mee» (tieta)	50 ll.	
Vidal Mili	Cosí?	25 ll.	«pro vestibus lugubribus»
Ayhon Mili	Cosí/cunyat per matrimoni amb Desson	25 ll.	

Font: Elaboració pròpia a partir de QUADRADO, *La judería*.

7.2. *Altres beneficiaris: amics i entorn proper*

Es tracta d'un reduït grup de només cinc persones que devien ser objecte d'una especial estima. El testador ho volgué demostrar i se'ls assignà alguna quantitat.

TAULA 4
Resum d'altres deixes de Saït Mili

<i>Nom</i>		<i>Llegat</i>	
Desson	Muller d'en Duran, didaler	10 ll.	«amore Dei»
Fills de Desson		5 ll.	
Moxí	Porter del call	10 ll.	
Efraim ben Jucef		5 ll.	

Font: Elaboració pròpia a partir d'AGUILÓ, «Documents curiosos».

L'única cosa mereixedora d'un comentari és la deixa a Moxí. No hi ha dubte que es tracta d'un personatge de certa importància pel seu paper de guardià de la porta del call en nom de l'aljama, de tal manera que el lloguer del seu habitatge l'assumia la comunitat i no devia ser un fet estrany que se li assignàs alguna deixa. De totes maneres, en aquest cas, el fet que Saït Mili tengués ca seva just devora la porta del call hi degué influir d'una manera particular.

7.3. *Les deixes pies*

En el si del judaisme s'incideix reiteradament en l'obligació de donar ajut a qui l'ha de menester, obligació que es podria interpretar com a sinònima de la caritat cristiana, però, de fet, no existeix una paraula concreta per denominar-la. Per això, hi ha el costum d'emprar el concepte *tsedaqà*, per més que el significat real és el de justícia o rectitud. La denominació es fonamenta en el principi que la riquesa és un préstec que Déu fa i que aquells que se'n veuen afavorits tenen el deure de compartir-la amb els qui no en gaudeixen. L'expressió *tsedaqà*, emperò, no es limita a una ajuda material —doblers— dirigida als vius i pobres, sinó que és extensiva a rics i a morts amb altres formes d'assistència. És el que se'n diu *gemilut hasadim* o actes de bondat generosa que condueixen a l'expiació.⁶⁷

En aquest sentit, a més de poder deixar certes quantitats destinades a l'almoïna directa, també se'n poden fer de dedicades a determinades institucions o a fundacions que contribueixin a subvenir a mancances o necessitats. Com és ben sabut, per a una comunitat jueva hi ha una sèrie d'institucions imprescindibles que se solien crear sempre seguint un mateix ordre: el micvè o bany ritual; la sinagoga o lloc de congregació; l'escola on estudiar el Talmud Torà i, en últim extrem, el cementeri. Aquestes donacions caritatives eren el *heqdeix*, de difícil traducció a causa de la diversitat de matisos que se li ha donat, sobretot entre els segles XIII i XV. En general, significa allò que està consagrat,⁶⁸ encara que també es pot entendre com a almoïna.⁶⁹ Es pot manifestar amb

67. JACOBS, «Charity»; MARTÍNEZ, «Una esquina».

68. En origen, propietat consagrada, propietat dedicada a les necessitats del Temple i, amb el temps, va passar a significar propietat reservada per a finalitats caritatives. Vegeu LEVITATS, «Hekdesh» (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/hekdesh>).

69. ÁLVAREZ, *Físic e cirurgia*, p. 137-142.

una fundació pietosa fruit de la *tsedaqab* —justícia, rectitud—, en una dinàmica de comunitat que reforça la cohesió i la permanència del grup.⁷⁰ S'aplicava a llegats com per exemple remeiar la pobresa de les donzelles sense dot, o educar nins pobres, a partir d'unes rendes o propietats, i el legatari especificava quina era l'obra de caritat concreta que volia que es dugués a terme i en designava uns administradors.

Per al cas de Ciutat de Mallorca, el coneixement de tot plegat és bastant difús i incomplet, encara que en diferents graus entre els uns i els altres. En aquest sentit, el contingut del testament de Saït Mili proporciona informacions valuoses i s'hi recullen pràcticament totes aquelles almoines que en aquell moment eren les més comunes i se n'indiquen els diferents usos.

Les disposicions d'aquest bloc, per les seves característiques particulars, mereixen ser objecte d'un tractament específic. Si les exposades primer responen a allò acostumat pel que fa a membres de la família i altres persones properes, les que resten per comentar s'han de veure com a incloses en la categoria de les destinades a subvenir a determinades necessitats de la comunitat o a col·laborar a remeiar-les, en el que es poden entendre com a obres pies.

7.4. Sinagoga i escoles

Una sinagoga —*bet ha-Keneset* o casa d'oració— és qualche cosa més que un espai litúrgic i va néixer arran de la desaparició del Temple. És propietat de la comunitat i agombola activitats com sala de reunions, aixopluc de viatgers, centre social, tribunal rabínic —*Bet-Din*—, lloc on hi ha el bany ritual —*micvé*— i, molt important, centre educatiu —*Bet-Midrás*—, fins al punt que sinagoga i escola actuen com a sinònims, ja que a la primera s'hi guarden els llibres de la Torà i a la segona s'hi estudien els seus infinits matisos.

Després de la confiscació, el 1315, de la primera Sinagoga Major, durant un període bastant llarg el call de Ciutat de Mallorca no va tenir cap lloc d'oració. Amb tot, en temps de Saït Mili, hi hagué dues sinagogues, ambdues fruit de la iniciativa privada, malgrat existir el permís per a la construcció d'una de pública, que no s'arribà a erigir per la forta oposició del bisbat. En una data per ara indeterminada —posterior a 1331 i propera a 1335—, se

70. DENJEAN, SIBON i SOUSSEN, «Charité bien ordonnée».

n'obrí una de situada a l'actual carrer de la Posada de Montserrat, seguida cap al 1377 d'una altra al carrer de la Pelleria o Pelleteria.⁷¹

Tot i aquest diferent emplaçament, no sempre és factible saber amb seguretat si les poques dades a l'abast pertanyen a una o a l'altra. Una de les fonts que en proporcionen qualque informació són els pregons de 1391 sobre la voluntat dels conversos de seguir residint o no en el malbaratat call. Així se sap, per exemple, que Samuel d'Oscha —Andreu Rossinyol— i Nathan d'Oscha —Pere Vidal— tenien cada un casa i algorfes «prope synagogam Calli majoric[ensis]»,⁷² una referència que no permet precisar a quina de les dues alludeix.

La del carrer de la Posada de Montserrat va ser coneguda com a Sinagoga Major. Tenia sortida a dos carrers: la principal, al «vico maior», i la de la part del darrere cap al carrer actual de la Torre de l'Amor. Un dels seus confrontants era «cum vico dicto d'en Magaluff Mili» i prop hi havia l'«hospitium» del sastre Mosse Darahi i tres algorfes que confrontaven amb l'«hospitium» de Mahabut Faquim i amb el de Dolça, viuda de Saÿt Mili, que d'aquesta manera compareix com a veïnat proper a la Sinagoga Major.⁷³ Com ja s'ha vist, en qualque moment Dolça passà a viure en un dels dos albergs de devora del portal major del call, dels quals era copropietària.

A l'actual carrer de la Pelleteria, s'hi situava la d'Aaron Mahani —l'Aaron Mani de la documentació. Mort l'any 1370, per disposició testamentària deixà un «hospicium» que tenia perquè es destinàs a sinagoga. Els marmessors atenyeren aquesta voluntat i va ser coneguda indistintament com a Sinagoga Menor o Sinagoga Nova, per la qual cosa el carrer de la Pelleteria també va ser conegut amb aquests noms.⁷⁴

Saÿt Mili tengué molt en compte que les sinagogues eren dues i posà esment al fet que cada una fos objecte de llegats específics:

— Sinagoga Major. Li assignà 60 s. per als «capelans», 20 s. per als servidors de l'escola, més una llàntia de les més belles que tengués amb 20 quartans d'oli perquè pogués estar encesa en llaor a Déu.⁷⁵

71. BERNAT, «El call», p. 134, fig. 3, i p. 135-136, fig. 5 i 6; BERNAT, «Llocs perduts», p. 31-37.

72. QUADRADO, *La juderia*, p. 61, núm. 34 i 35.

73. QUADRADO, *La juderia*, p. 65, núm. 54, i p. 72, núm. 94.

74. BERNAT, «“En Mallorques han venguts de Portugal”», p. 80.

75. Clàusules [5], [6] i [7].

— Sinagoga Menor. Es va veure beneficiada amb 40 s. per al «capellà», 10 s. per als servidors de l'escola i una altra llàntia també amb 20 quartans d'oli.⁷⁶

El fet que una es veiés més afavorida que l'altra només tal vegada es pot atribuir al fet que Saït Mili devia freqüentar més la Sinagoga Major per raons de proximitat.⁷⁷ L'assignació de certes quantitats en metàl·lic al rabí i la resta de personal d'una sinagoga era una pràctica habitual. Pel que fa a les llànties previstes, s'ha de relacionar amb l'«Aron ha-Qodeix», Arca Sagrada o Arca de la Llei, el lloc de la sinagoga on es guarda el Sefer Torà. Pot ser una arca, un armari o un altre espai —un nínxol— tancat amb una cortina i sempre se situa al *hakhal* o paret est, cap a Jerusalem.

Davant aquest receptacle, hi crema la «Ner Tamid» o llum perpètua. Encesa a tota hora, serveix per a memòria del «sancta sanctorum» del Temple de Salomó, així com a recordatori de la presència divina i la sacralitat del lloc.⁷⁸ Aquesta llum es mantenia gràcies als llegats dels jueus més pietosos i l'oli que s'hi destinava havia de ser verge, fet a morter i no a molí, ja que així generava menys fum. El «Ner Tamid» no té per què ser una llàntia única. En aquest sentit, pel testament de Jucef Faquim se sap que, precisament a la Sinagoga Major, n'hi havia quatre, per a les quals deixa també 40 quartans d'oli que, d'aquesta manera, es mostra com una quantitat habitual en coincidir amb la que hi destinà Saït Mili.⁷⁹ Com a mostra de pietat, aquest tipus de deixes eren freqüents entre els jueus, tant de l'illa com d'altres indrets catalans.⁸⁰

7.5. *L'hospital*

De fet, el que es digui en aquest apartat és un vessant més de l'atenció als pobres. Si se li dona entitat separada és perquè, des de sempre, ha estat l'únic punt del testament de Saït Mili al qual s'ha prestat atenció, sotaposant els altres, potser no tan cridaners, malgrat ser igualment remarcables.

Saït Mili establí la creació d'un hospital, per més que aquest significat no s'ajusta del tot al de la paraula original i se n'ha de veure el perquè. Per co-

76. Clàusules [8], [9] i [10].

77. QUADRADO, *La judería*, p. 65, núm. 54, i p. 72, núm. 94.

78. Ex 27,20-21.

79. RIERA, «Jucef Faquim», p. 85.

80. LLOBET, «Dos testaments», doc. II.

mençar, el concepte d'hospital medieval, per més que ja es tracti del segle XIV, encara no es correspon al que progressivament se li ha anat donant. En general, s'aplicava aquest nom al lloc on s'aixoplugaven aquelles persones que no tenien casa i/o es trobaven generalment al límit o ja directament fora de la societat. Podien ser pobres, vells sense família, rodavons, dones desarrelades..., encara que també estenia la seva empara a pelegrins, viatgers de pocs recursos i, si era el cas, a persones afectades de malalties o amb problemes mentals, així com a nadons abandonats.

Començaren sent simples cases on s'amuntegaven els asilats i, en els casos dels malalts, l'atenció es limitava més a esperar la mort que no al guariment. En el si de la societat cristiana, acabaren per adoptar la fórmula d'una nau única, amb separació de sexes, amb llits no sempre individuals, amb una capella petita i qualque espai addicional on tenir uns fogons. Generalment, es creaven a iniciativa de l'Església, però també n'hi havia d'iniciativa privada com a part de les pràctiques de caritat per a la salvació de la pròpia ànima.

Aquest model d'institució era bastant aliè a la cultura jueva, per més que havia de donar resposta a idèntiques necessitats que en la societat cristiana dins un marc demogràfic comparativament més dens. D'aquí que, igual o en imitació del món cristià, també se creàs un tipus d'institució per prestar ajut als més desafavorits. Ara bé, això no tingué lloc fins ben avançada l'edat mitjana, sembla que només a les comunitats jueves europees i especialment per a ús dels vells.⁸¹

Dins d'aquest marc, l'exemple més pregon que sempre es treu a rotlle és el de l'hospital jueu de Barcelona, objecte d'un debat encara no del tot resolt.⁸² En resum, tot indica que va ser fundat per Samuel ben Isaac Ha-Sardí —dit Llobell Cerdán († 1256-1257)— i que es trobava al carrer Marlet del call. Creat a la primera mitat del segle XIII, el 1385 sembla que seguia en actiu, conclusió derivada d'una làpida que informa de l'existència d'un «Heqdeix», interpretat com a hospital per a pobres,⁸³ sans o malalts, indistintament.

D'acord amb aquest costum segons el qual les persones pietoses destinaven una propietat per consagrar-la a Déu en benefici d'altres persones pobres i necessitades, Saÿt Mili dicta fins a quatre clàusules amb aquesta intenció. En la primera, ordenava que dels seus béns es compràs un «hospitium» en alou per valor de fins a 300 ll. on hi hagués per sempre preparats cinc llits amb els seus

81. MINOIS, *Historia*. Per a una visió general, veg. SOLÍS, «Ciudad».

82. JÁUREGUI, «El heqdeix».

83. CARDONER, «El "Hospital"».

paraments i altres mobles necessaris. Per tal que estàs en condicions en tot moment, hi destinava 10 ll., que administrarien els marmessors que designàs, més 25 quarteres de blat per a l'alimentació dels aixoplugats i 10 ll. més de censals per vestir-los.⁸⁴ Com es veu, una lectura un poc acurada de la primera de les disposicions obliga a introduir un petit matís a la interpretació que sempre s'ha fet d'aquesta clàusula, ja que el que fa Saÿt Mili és assignar 300 ll. —una quantitat prou significativa— per adquirir una casa dins del call, no deixar-ne una que ja tengués, com sempre s'ha volgut suposar.

En un altre sentit, és important fixar-se en el fet que disposa que l'administració d'aquest hospital ha d'estar en mans dels marmessors que nomeni. Tot i ser una fórmula corrent, en aquest cas se n'ha de fer alguna reflexió. Els triats foren Abraham Mili i Jucef Faquim, i morts aquests, els que les autoritats determinassin. Ara bé, la designació de Jucef Faquim és la causa del que pot parèixer una digressió.

Curiosament, per carta datada a Barcelona d'1 d'abril de 1378, Jucef Faquim va obtenir llicència per a edificar i construir un hospital al call, a compte seu. S'havia de bastir en el termini dels dos anys següents i el lloc escollit era un «hospitium» comprat per a tal fi.⁸⁵

La qüestió és que, com s'ha vist, Jucef Faquim era un dels encarregats que les voluntats de Saÿt Mili fossin complides i, entre elles, la de la fundació i administració de l'hospital. Si va arribar a funcionar, no se sap, ja que no se'l torna a trobar esmentat. En canvi, un any després del testament de Saÿt Mili, se sap que Jucef Faquim n'aixeca un pel seu propi compte i consta que aquest sí que entrà en funcions, ja que se'n tenen unes poques notícies més. Per dades de 1391, es pot dir que se situava davant la propietat indivisa de Mardufay Mandil —Gabriel Carbó— i Maimó Xulell —Francesc Garriga—, ja mort, i prop de la de Floreta, dona de Mossé Faquim.⁸⁶ S'ha de suposar, per tant, que va estar obert almanco uns deu anys.

Tot condueix a pensar si l'absència de notícies de l'hospital de Saÿt Mili s'ha d'atribuir al fet que el seu marmessor Jucef Faquim procedí efectivament a fundar l'hospital que el testador havia disposat i que va tenir un curt període de funcionament, que en fundà un de propi, o que, en detriment de la voluntat de Saÿt Mili, se'l conegué pel nom de l'administrador en comptes del

84. Clàusules [22], [23], [24] i [25].

85. ROSSELLÓ, «Notes històriques»; RIERA, «Jucef Faquim», p. 85.

86. QUADRADO, *La judería*, p. 63, núm. 42, i p. 69, núm. 79.

nom del fundador. En cas de ser certa la darrera de les opcions, encaixaria perfectament amb la trajectòria personal de Jucef Faquim, sempre centrat a mantenir-se en una posició social i econòmica de primera fila. D'aquesta manera, hauria aprofitat el compromís de Sayt Mili per a fer prevaler els seus interessos, ja que el fet de treure de la vista els desvalguts per pobresa, malaltia o ambdues coses i que podien derivar en elements conflictius era una bona promoció personal, tot servint-se d'una motivació religiosa aliena.⁸⁷

7.6. *Les confraries*

És aquest un dels altres aspectes rellevants del testament que no s'ha atès, per més que a Ciutat de Mallorca n'hi hagué d'acord amb el patró habitual de les aljames. En el si de les comunitats jueves, el que avui en dia se'n diu «servicis socials» eren majoritàriament una qüestió privada i es duïen a terme a través d'accions particulars, sense que això signifiqui que no hi hagués iniciatives comunitàries. Aquestes accions no formaven part del *hekdesb*, però se'n nodrien. Una fórmula habitual de canalitzar-ho eren les confraries en tant que societats benèfiques dins de la línia dels *haburôt* (*havrà*, en singular).⁸⁸

En aquestes confraries, emperò, a diferència de les cristianes, més que prevaler els aspectes religiosos, el protagonisme el tenien els aspectes de caire social, i hi havia aljames que en tenien una bona munió, com ara la de Saragossa.⁸⁹

87. CASTILLO, «De solidaritats», p. 186.

88. En origen, aquesta paraula volia dir separat o segregat i s'aplicava a grups com els fariseus. Amb el temps, passà a les associacions caritatives o d'ajuda en tant que duïa implícit el concepte de fratria (del grec *φρατρία*, germanor, derivada de *φρατήρ*, germà).

89. CANTERA, «Cofradías»; BLASCO, «Instituciones (1)» i «Instituciones (2)», bastí l'enumeració d'algunes de les més notòries:

— Destinades als obres: «Osei Hesed», per assistir pobres i dotar donzelles; «Malbisei 'Arumim» o vestir els despullats.

— Destinades als malalts: «Biqur Holim», visitar els malalts; «Somerei Holim», tenir cura de malalts.

— Funeràries: «Kat ha-Qabarim», enterrar els morts; «Nos'ei ha-mitah», dur el bagul al cementeri.

— Destinades a la pietat sinagoga —«Haburot mitsvah»—: «'Ashmoret ha-boqer», coneguda com a «maytinal», resar oracions a sortida de sol.

— Educatives: «Çefarim», proporcionar llibres d'estudi als pobres; «Talmud Torà», per a l'estudi de la Torà.

Bàsicament, les funcions que desenvolupaven eren quatre: la caritat, la cura dels malalts, els rituals de la mort i els enterraments. Totes solien tenir un local on reunir-se que no sempre era de la seva propietat i de vegades l'havien de llogar. Al call de Ciutat de Mallorca ho demostra el fet que, el 16 de novembre de 1383, Mone Barbaroge, Haym Sallem, Barahom Jafiyya i Gabbayim de la Byaora,⁹⁰ caps de confraria, llogassin a Lahuja ben Iacob una casa per la qual pagarien 10 s. per any durant un quinquenni i que sembla que ja tenien llogada des d'enrere.⁹¹ Dissortadament, no consta de quina confraria es tractava ni on era la casa.

El que s'ha dit anteriorment no implica que aquests aspectes només fossin atesos per confraries. Amb tot, n'hi havia alguns que mai podien faltar, com ara els relacionats amb els temes funeraris o l'ensenyança, i en la quasi totalitat de testaments s'hi proveïen deixes per al sosteniment —*heqdeshim*. Així ho feu Saït Mili i això permet saber que, a Ciutat de Mallorca, almanco hi havia les següents confraries:

Atenció als malalts

«Somerei Holim». Apareix com a *Sobreolim* i com totes les confraries que contenen el mot «holim» es relaciona amb el món de la malaltia. En aquest cas concret, el seu paper era el de tenir cura dels malalts sense recursos. Saït Mili hi destinà 7 ll. i 10 s.⁹²

Atenció funerària

«Haburat ha-Qabarim», «Kat ha-Qabarim» o «Hebrat ha-Qabarim». En condicions normals, les despeses d'un enterrament les assumia la família, però eren costosos i els pobres no sempre se'n podien fer càrrec. D'aquí que el rabí Xelomó ben Adret, per tal d'acabar amb la discussió de qui ho havia de pagar, dictaminàs que corresponia fer-ho a la comunitat. En aquests casos, actuava

90. Els *gabbayim*, juntament amb els *babuyim*, eren els caps de les confraries. Els primers actuaven de secretaris i els segons eren els tesorers o clavaris. No s'ha pogut aclarir el significat de *byaora*.

91. LLOMPART, «Retazos», p. 38, doc. 21.

92. Clàusula [2].

aquesta confraria, que en alguns documents se'n diu *Çabbarim*, però que en el testament de Saït Mili se l'anomena Cabarim, entesa com a Confraria dels Fossers o Enterradors, sovint denominada «Hevrá qadisá» —Santa Confraria. En general, s'ocupava del funeral —*livià*—, de l'enterrament, de conduir el cos del difunt fins al «Bet Almín» —cementeri— de tots els pobres de la pròpia comunitat i dels viatgers, i també assumia la col·locació de les *massevotes*, ja que es consideraven indispensables.⁹³ A altres llocs, els *qabbarim* comptaven amb l'ajut de la confraria «Nos'ei ha-mitah», que s'encarregava de rentar i amortallar el cadàver,⁹⁴ i específicament de traslladar-lo al cementeri, però no sembla que fos el cas de Ciutat de Mallorca, o bé es dona per sobreentès.

Les despeses de tot plegat se satisfien a partir del que aportava tota la comunitat, del que pagaven els confreres i de les deixes pietoses que es fessin a la confraria. Precisament, per una notícia sobre quotes, se sap de l'antiguitat d'aquesta confraria. Amb data del 5 de març de 1257 consta que Mariam, dona del difunt Maimó, jueu de Tortosa, i Bonet d'Aquila reconeixien deure a Bonisech d'Aichs, David Mocatil i Bonisach de Marsilia 10 ll. reials de València, en concepte d'«eleemosine mortuorum iudeorum» a pagar en cinc anys i que, en cas d'haver qualque guany, el destinarien als pobres de la comunitat. En foren testimonis Arbert Fort, G. Soffir, Jucef Abennono i Gento Satori.⁹⁵

Ja al segle XIV, per un escrit del 31 de juny de 1386, consta que Abraham Daviu, Struch ben Daviu i Sussen Senyoret, com a «rectores et colectores confratrie de Cabbarim» reconeixien a mestre Aron Adbdallac i a Salomó de Sual, com a tutors de Scer, fill i hereu de Vivo Adbdallac, que havien rebut els 50 s. que els havia deixat en el seu testament. N'eren testimonis Moxí ben [sic], Magaluf Natiar i precisament, Saït Mili.⁹⁶ Nou anys abans, ell mateix els destinà 7 ll. i 10 s. que se'ls havia de lliurar el dissabte següent a la seva mort.⁹⁷

93. LEVY, «Kavod».

94. MIRALLES, *Corpus*, p. 301-336. Feines habitualment desenvolupades per dones. No consta que entre els *qabbarim* de Ciutat de Mallorca hi hagués dones, com n'hi havia a altres llocs. En tot cas, sempre es podia acudir a les que es dedicaven a servicis d'higiene del cos com ara la pentinadora Astruga (f. 37v), documentada el 1350.

95. LLOMPART, «Retazos», p. 37, doc. 19.

96. LLOMPART, «Retazos», p. 38, doc. 22.

97. Clàusula [1].

Atenció a l'estudi

En el si de les comunitats jueves sempre hi ha un conjunt de confraries relacionades amb l'ensenyament i els llibres, sobretot amb la seva conservació. En el segon cas, la confraria es deia «Cefarim» i la finalitat era proporcionar llibres religiosos als nins que no hi podien accedir, i no consta, per ara, que n'hi hagués cap a Ciutat de Mallorca. En canvi, sí que se sap de la primera.

«Talmud Torà». Tenia com a objectiu que els nins —les nines, no— de les famílies menys afavorides poguessin cursar una ensenyança primària que els obria el camí cap a la «Yexivà» o escola talmúdica. Tota comunitat jueva proveïa les mesures necessàries perquè qualsevol nin pogués fer els estudis bàsics sense que la pobresa fos un entrebanc i sostenia el manteniment de les escoles on es duia a terme. SaÏt Mili feu una deixa de 7 ll. i 10 s. a una d'aquestes «Talmud Torá».⁹⁸ Tot indica que l'escola es trobava a la Sinagoga Major, ja que és en relació amb ella quan apareixen les expressions «capellanis scole sive sinagoge majoris» i «servitoribus predictae scole».⁹⁹

Atenció als pobres

Confraria dels Mesquins. Al llarg de l'edat mitjana, aquest qualificatiu tenia altres connotacions al marge de les que té actualment. Mesquí es deia d'aquella persona pobre, desposseïda o poc sortada i, per tant, objecte de compassió. Assisitir-los era una de les competències bàsiques que assumia una comunitat jueva a través de la sinagoga o d'una confraria, sempre parant esment entre els pobres bons i els «dolents». Es partia de la idea que hi ha pobres que no han de rebre ajuda perquè no accepten la seva condició, es rebel·len i alteren l'ordre social. Per contra, aquells empobrits per qualsevol adversitat, però que assumien un nou paper, sí que n'eren mereixedors.¹⁰⁰ La caritat de la qual eren objecte se solia canalitzar a través de les sinagogues en nom de la comunitat, sense que això significués que no hi podia intervenir una confraria, com en aquest cas de la dels Mesquins, a altres bandes coneguda com a Almoïna dels Pobres. SaÏt Mili hi destinà 7 ll. i 10 s.¹⁰¹

98. Clàusula [4].

99. Clàusules [5] i [6].

100. CASTILLO, «De solidaritats», p. 185-186.

101. Clàusula [3].

Altres deixes

Fins aquí s'ha vist la pietat de Saït Mili canalitzada a través d'algunes confraries, però no es limità a això. També es preocupà de fer-ho mitjançant altres llegats que no s'ajusten a aquest model, si bé algun es presta a confusió. Es podria dir que es tracta d'almoines privades a l'estil del que apareix a les *responsa* de Yishaq bar Séset Perfet i que foren objecte de debat, ja que, a vegades, s'intentava desviar-les a finalitats diferents a les desitjades pel testador. D'aquí que Salomó ben Adret, entre d'altres, les prohibís.

Tot i això, era habitual fer-les i Saït Mili seguí el costum en disposar que, d'una banda, es destinessin 100 ll. del seus béns a dotar dues donzelles pobres com a ajuda per casar-se i que s'elegissin a criteri dels marmessors;¹⁰² d'altra banda, assignà 50 ll. a alliberar jueus captius en mans de musulmans, també a judici dels marmessors.¹⁰³

TAULA 5
Resum de les deixes pies de Saït Mili

Beneficiari		Deixa	
Sinagoga	Major	«Capelans»	60 s.
		Servidors de l'escola	20 s.
		Llàntia	20 quartans d'oli
	Menor	«Capelà»	40 s.
		«Capelans»	10 s.
		Llàntia	20 quartans d'oli
Confraries	«Somerei Holim»	7 ll. i 10 s.	
	«Haburat ha-Qabarim»	7 ll. i 10 s.	
	«Talmud Torà»	7 ll. i 10 s.	
	dels Mesquins	7 ll. i 10 s.	
Maridar donzelles		100 ll.	
Rescat de captius		50 ll.	

102. Clàusula [30].

103. Clàusula [31].

Hospital	Compra d'una casa	300 ll.
	Manteniment	10 ll. censals
	Mobiliari	5 llits i altres paraments
	Alimentació	25 quarteres de blat
	Vestits per als asilats	10 ll. censals

Font: Elaboració pròpia a partir d'AGUILÓ, «Documents curiosos».

8. Una compra de llibres

Encara que no consta que Saït Mili destacàs en cap matèria, degué tenir la formació intel·lectual pròpia d'un jueu de la seva categoria i època o per ventura superior. En tot cas, no era un fet estrany que jueus que no es dedicaren en exclusiva a l'estudi disposassin de biblioteques personals d'una certa extensió. A Mallorca mateix, Mossé Almaterí n'és un bon exemple. Nascut a Xàtiva el 1310, s'establí a Ciutat de Mallorca cap al 1350. Expert en dret, ho compaginà amb l'activitat de mercader i prestador. Morí el 1362 i, segons l'inventari dels seus béns, havia acumulat 132 títols majoritàriament relacionats amb la Torà i el Talmud.¹⁰⁴ D'aquí que sigui normal trobar Saït Mili, ja posseïdor d'una biblioteca personal, com a comprador d'alguns dels llibres que formaren part de la biblioteca del metge Judà Lleó Mosconi, amb qui tenia un vincle llunyà de parentiu per part de Dolça, la seva esposa (taula 1).

Els títols que integraven la biblioteca d'aquest metge han estat objecte d'atenció des del mateix moment en què se'n tengueren les primeres notícies i es coneixen a partir de diverses llistes.¹⁰⁵ Una llista correspon a l'inventari de béns fet el 6 de novembre de 1375, amb motiu de la mort de Muna, la seva esposa; una altra consisteix en el registre de compradors i preus dels llibres per mor de la subhasta feta l'11 d'octubre de 1377 per satisfer deutes.

104. RIERA, «Cent trenta-nou».

105. Per ordre d'aparició: LEVI, «L'inventaire»; STEINSCHNEIDER, «La bibliothèque»; KAYSERLING, «Nouvelle»; AGUILÓ, «Inventari».

Ambdues relacions, emperò, presenten divergències: no coincideixen en la quantitat —amb 147/149 per a 1375 i 156 per a 1377—, no apareixen en el mateix ordre, i títols presents en una relació no són a l'altra. A més a més, tot i que en la confecció dels inventaris hi prengueren part membres de la intel·lectualitat jueva del moment, es topa amb el desconeixement de l'hebreu per part dels escrivans. Ho fa ben palès la poca cura a l'hora d'enregistrar els títols, grafiats de diferent manera en ambdues relacions, obstacles ja comentats pels primers investigadors que se n'ocuparen. Anys més tard, una nova transcripció vengué a esmenar bastantes d'aquestes errades¹⁰⁶ i se n'han pogut fer identificacions d'autors, títols i matèries. A partir de tot plegat, se n'ha fet una nova aproximació per part del doctor Javier Castaño,¹⁰⁷ amb aquests resultats:

TAULA 6
Llibres comprats per Sajt Mili

	<i>Inventari 1375</i>	<i>Subhasta 1377</i>	<i>Hebreu</i>	<i>Lletres llatines</i>
A	16. Aayjuncta	73. Aay bi ben Juncta	חי בן יוקטן	<i>Ḥayy ibn Yaqzan</i>
B	36. Sefer ames sadin	78. missaadim	ספר המסעדים	<i>Sefer ha-mis'adim</i>
C		82. Sefer mofet	ספר מופת	<i>Séfer mofet</i>
D	49. Laquotot (?) 50. així mateix (?)	83. Lacotot hihagodot	לקוטי האגד (?)	<i>Lequté ha-agadot</i> (?)
E	64. Vtlin	86. Eerdussim deutlin	חידושין די חולין	<i>Hiddušin de-ḥulín</i>
F		96. Sedet aldarahim	צידה לדרך?	<i>Šedat ha-derakim</i>
G		99. Hicgueret ac vittua	אגרת הויכוח	<i>Iguéret ha-vikúah</i>
H		124. Mauot aenen	מראות השתן (?)	<i>Marot ha-šéten</i> (?)

Font: Elaboració pròpia.

106. HILLGARTH, *Readers*, vol. I, p. 137-144.

107. Javier Castaño González, doctor en història, llicenciat en filologia hebrea i en història per la Universitat Complutense de Madrid, membre del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, investigador científic d'OPIS (Instituto de Lenguas y Culturas del Mediterráneo y Oriente Próximo. Departamento de Estudios Judíos e Islámicos. Grupo Judíos y Musulmanes en la Trama Social Mediterránea: Fuentes y Contextos [REDMED]) i investigador principal del projecte «Guinzé Sefarad», amablement, va accedir a reidentificar i precisar els possibles títols dels llibres adquirits per Sajt Mili.

A partir d'aquí, es poden fer algunes precisions de les obres que fins ara s'havien identificat:¹⁰⁸

A. *Ḥayy ibn Yaqzan*. Novella alegòrica composta al segle XII per l'andalusí ibn Tufayl (1110 - ca. 1185).¹⁰⁹ El títol es correspon amb el nom del protagonista que s'ha criat i viu en una illa deserta. L'autor vol remarcar la importància d'observar la realitat per tal d'assolir el coneixement sense contradir allò procedent de la revelació. Mošé Narboní († 1362)¹¹⁰ en va escriure, el 1349, un comentari en hebreu titulat *Ketab Ḥai ben Yaqzan* i pot ser que aquest sigui el llibre adquirit per Saït Mili.¹¹¹ Aquesta novella d'ibn Tufayl ha tengut una gran repercussió i ha influït en altres obres com l'*Emili* de J. J. Rousseau.¹¹²

B. *Sefer ha-mis'adim*. Un dels deu tractats mèdics del rabí Moshé ben Maimon —Maimònides— (1138-1204) sobre l'asma, titulat en àrab *Makālah fi-l-rabo*.¹¹³

C. *Séfer mofet*. És el comentari d'*abū al-Walīd 'Muhammad ibn Aḥmad ibn Muḥammad ibn Rušd*, més conegut com a Averrois. Defensor d'Aristòtil, el traduï a la llengua àrab. El *Séfer mofet* és el quart dels llibres de l'*Organon* d'Aristòtil, en llatí *Analytica Posteriora*, que els seus deixebles anomenaren *Segons analítics* i tracta de lògica. En aquest cas, pot ser la traducció a l'hebreu feta pel rabí Jacob Anatolí (ca. 1194-1256) de 1232.¹¹⁴

E. *Ḥidušin de-ḥul.lín. Novellae* sobre la Mixnà, en la qual es tracten les lleis del sacrifici ritual dels animals per tal que la carn respongui a les condicions

108. CONTRERAS, *Los médicos*, p. 57-65.

109. Nom complet: Abu-Bakr Muḥammad ibn Abd-al-Mālik ibn Muḥammad ibn Muḥammad ibn Tufayl al-Qaysi al-Andalusí al-Qurtubí al-Ixbilí. Més conegut amb les formes llatinitzades d'Abubacer Ben Tofail o Abentofail.

110. També se'l coneix com a Moses Narboni, Moisés de Narbona, mestre Vidal Bellshom i mestre Vidal Blasom. Veg. JACOBS, «Moses Ben Joshua».

111. Per a una versió en llengua castellana: IBN TUFAYL, *El filósofo*.

112. LENZI, «Ibn Tufayl».

113. MAIMÓNIDES, *Obras médicas II*.

114. *Encyclopædia Britannica: A Dictionary of Arts, Sciences, Literature, and General information*, vol. I, p. 920; ANTONIO, *Bibliotheca*, p. 244.

de *cašer*. Probablement sigui el que redactà R. Šelomó b. Abraham b. Adret (1235-1310), el conegut cabalista i talmudista de Barcelona.¹¹⁵

G. Iguéret ha-vikúah: Epístola del debat. L'autor és Šem Tob Falaquera (ca. 1225 - ca. 1290), filòsof, poeta i traductor que dedicà la seva feina a fomentar l'estudi de la filosofia entre els jueus per tal d'ajudar a la comprensió de les relacions entre la Torà i la raó filosòfica insistint sobre la importància de l'estudi de la ciència i la filosofia per assolir-ho.¹¹⁶

Com es veu, l'interès de Saýt Mili pareix que, en aquesta ocasió, s'inclinà per la filosofia, per més que es pot deduir que també en tenia per la medicina i, com era d'esperar, pels temes religiosos. L'adquisició dels vuit llibres el converteix en un dels màxims compradors, per davant de destacats representants de la ciència i la cultura del call de Ciutat de Mallorca en aquells moments com ara la família Cresques o Isaac Nafucí.

Si bé les descripcions físiques suggereixen que no es tractava de volums de luxe ni tampoc fan pensar en obres d'una llarga extensió, els preus resulten prou elevats. Amb tot, no arribaren al d'«unum librum papireum, vocatum Visenna, et unum librum papireum, vocatum Jucifon, que omnia tenebat in-pignore Ayhon Natgar, judeus, pro xxxiii L. et xi s», anotació que acompanya la llista de Lleó Mosconi. En el mateix sentit apunten altres dades de fora Mallorca.

El 1331, el batlle de Santa Coloma de Queralt reconeixia que Salamó Saprota, de Cervera, havia deixat a un jueu de Santa Coloma un Pentateuc o Humash valorat en 60 s. i un Tefilot o llibre de pregàries valorat en 5 s. El 1364, un jueu de Cervera pagà 130 s. a Bonjuha Gracià per tres volums amb algunes parts de l'Antic Testament com ara el Humash o Pentateuc, els quatre Profetes Primers o llibres històrics, dits dels Reis a la Vulgata, i els Profetes Posteriors o Profetes Majors i Menors de la Vulgata. Els mateixos llibres que Bonjuha Bonafós va vendre poc temps després per 140 s. a un altre jueu també de Cervera. Com es veu, són preus prou allunyats dels volums que adquirí Saýt Mili.¹¹⁷

115. FELIU, «Salomó».

116. GOTTHEIL i BROYDÉ, «Falaquera»; DAHAN, «Epístola».

117. RIERA, «La vida», p. 171-172.

TAULA 7
Valor de compra dels llibres

	Lletres llatines	Descripció física	Preu		
			ll.	s.	d.
A	<i>Ḥayy ibn Yaqzan</i>	<i>papireum cum coopertis albis</i>		9	6
B	<i>Sefer ha-mis'adim</i>	<i>papireum cum coopertis albis</i>		4	
C	<i>Sefer mofet</i>	<i>papireum cum coopertis albis</i>		6	
D	<i>Lequté ha-agadot (?)</i>	<i>papireum cum coopertis albis</i>		10	12
E	<i>Ḥiddušin de-ḥulín</i>	<i>papireum cum postibus</i>		10	
F	<i>Ṣedat ha-deraḳim</i>	<i>papireum cum coopertis virmiliis</i>		15	12
G	<i>Iguéret ha-vikúah</i>	<i>unum librum papireum cum coopertis albis</i>		21	
H	<i>Marot ha-šéten (?)</i>	<i>unum librum papireum cum postibus</i>		15	
				90	28
Total			4	10	2

Font: Elaboració pròpia.

Si fem cas del resum de les vendes de la subhasta, podem dir que Saït Mili abonà un total de 4 ll., 10 s. i 2 d., una quantitat que no concorda amb la de la suma dels preus pagats un a un, ja que aporta un resultat lleugerament superior. Sigui com sigui, si se'n fa la mitjana, cada llibre vengué a costar uns 11 s., un preu així mateix equivalent al doble del jornal d'un mestre d'ofici d'acord amb el que guanyava després de la pesta de 1348.¹¹⁸

No va ser l'únic membre de la família que mostrà interès pels llibres i consta que a Jucef Comprat, per ordre del governador, el 1389, se n'hi lliuraren alguns dels de la biblioteca de Struch Duran, «los quals llibres eren propis dels dits juheus».¹¹⁹

No es tracta només dels vincles amb Lleó Mosconi, sinó que, en el si de la religió jueva, la ignorància no hi té cabuda. D'aquí que els llibres fossin tenguts com un tresor per la saviesa que contenen. Es creia que si un pare podia deixar una bona biblioteca als fills era un dels millors llegats i per això havia de com-

118. SASTRE, *La tesoreria*, p. 33.

119. HILLGARTH, *Readers*, vol. II, p. 450.

prar-ne tants com li fos possible.¹²⁰ En aquest context és on s'ha d'encaixar la petició de 1390 que feren Bonsenyor Gracià i Maymó Xulell a Joan I. Li demanaren que els concedís gràcia perpètua que els llibres hebraics pertanyents a la comunitat jueva de Mallorca o de qualcun dels seus notables mai podrien ser empenyorats, requisats, executats, marcats o venuts en cap concepte, sots pena de 500 morabatins d'or. Els peticionaris varen ser els darrers secretaris de l'aljama de Mallorca.¹²¹ La veritat és que, s'atorgàs la gràcia o no, el 1392 es varen vendre diversos llibres robats al call de Mallorca i es lliuraren precisament a Joan I. Entre ells hi havia «1 libre scrit en ebraych appellat de III profetes».¹²²

Almanco, aquests es salvaren. No va ser així en el cas de l'escriptor Moshé ben Yehoshu'a Narboní, natural de Perpinyà. Durant l'assalt del call de Cervera, ell hi era i va perdre tots els seus llibres amb la destrossa.¹²³ No és una ingenuïtat pensar que aquest degué ser el destí d'una part important dels llibres i biblioteques que hi havia al call de Ciutat de Mallorca.

Bibliografia

- AGUILÓ, Estanislau de Kotska. «Documents curiosos del segle XIV. Testament de Saït Mili, juheu, fundador d'un hospital en el Call de Mallorca». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (Palma), tom IX (1901-1902), p. 203-204.
- «Traducció catalana de una carta esponsalícia hebrea (1328)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 4 (1891-1892), p. 169-171.
- AGUILÓ, Estanislau de Kotska; LEVI, Israël; STEINSCHNEIDER, Moritz. «Inventari de la heretat y llibreria del metje juheu Jahuda o Lleó Mosconi (1375)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, X (1903-1904), p. 80-91, 106-112, 140-151 i 196 bis.
- ÁLVAREZ JÁUREGUI, Clara. *Físic e cirurgia juheu: La medicina hebrea a la Barcelona del segle XIV* [en línia]. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Departament de Filologia Clàssica, Romànica i Semítica, 2017. <http://hdl.handle.net/10803/458369> [Consulta: abril 2022].

120. MIRÓ, *Història*, p. 57.

121. PONS, *Los judíos*, vol. I, p. 127-128.

122. RUBIÓ LLUCH, Antonio, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908, p. 273, doc. 294.

123. RIERA, «La vida jueva», p. 152.

- ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca veteris hispanæ. Liber Septimus* [en línia]. Roma: Typographia Antonii de Rubeis, 1696. <<https://books.google.es/books?id=QcyG1SPRQCEC&hl=ca&num=14>> [Consulta: abril 2022].
- ASSIS, Yom-Tov. «El comportament sexual en la societat hispanojueva de l'edat mitjana». *Tamid*, 3 (2000-2001), p. 7-48; esp. p. 37.
- BERNAT I ROCA, Margalida. «El call de la Ciutat de Mallorca a l'entorn de 1350: espai urbà i població». *Tamid*, 4 (2002-2003), p. 112-136.
- «“En Mallorques han venguts de Portugal”: aplec de notes disperses sobre una emigració de jueus (1394)». *Tamid*, 15 (2020), p. 61-93.
- «Ketubab: El contracte matrimonial jueu». En: *En temps del rei en Jaume*. Palma: Museu de Mallorca, 2008, p. 73-75.
- «Llocs perduts: cementeris i sinagogues de Ciutat de Mallorca (segles XIII-XV)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 63 (2007), p. 7-40.
- BLASCO MARTÍNEZ, Asunción. «Instituciones socioreligiosas judías de Zaragoza (s. XIV-XV): sinagogas, cofradías, hospitales (1)». *Sefarad*, 49 (2), (1989), p. 227-236.
- «Instituciones socioreligiosas judías de Zaragoza (s. XIV-XV): sinagogas, cofradías, hospitales (2)». *Sefarad*, 50 (1) (1990), p. 3-46, i 50 (2) (1990), p. 265-288.
- «Mujeres judías zaragozanas ante la muerte». *Aragón en la Edad Media*, 9 (1991), p. 77-120.
- BRAMON, Dolors. «La llengua dels jueus valencians». En: COLOMINA I CASTANYER, J. (ed.). *Llengües en contacte als regnes de València i Múrcia (segles XIII-XV)*. Alacant: Universitat d'Alacant, 1995, p. 29-49.
- BUSQUETS MULET, Bartolomé; MILLÁS VALLICROSA, José María. «Albaranes mallorquines en aljamiado hebraicoárabe». *Sefarad*, 4 (1944), p. 275-286.
- CANTERA BURGOS, Francisco. «Cofradías judías de Zaragoza». *Sefarad*, 7 (1947), p. 369-371.
- «La “Ketuba” de D. Davidovitch y las kēṭubboṭ españolas». *Sefarad*, 33 (1973), p. 375-386.
- CANTERA MONTENEGRO, Eduardo. *Aspectos de la vida cotidiana de los judíos en la España medieval*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1998.
- CARDONER PLANAS, Antoni. «El “Hospital para judíos pobres” de Barcelona». *Sefarad*, 22 (1962), p. 373-375.
- CASTILLO SAINZ, Jaime. «De solidaritats jueves a confraries de conversos: entre la fossilització i la integració d'una minoria religiosa». *Revista de Història Medieval*, 4 (1993), p. 183-205.

- CHAKER, Salem. «La langue berbère à travers l'onomastique médiévale: El-Bekri». *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 35 (1983), p. 127-144.
- CONTRERAS MAS, Antonio. *Los médicos judíos en la Mallorca bajomedieval, siglos XIV-XV*. Palma: Miquel Font, 1997. (La Rodella; 15)
- CORBERA-POU, Jaume. «La llengua al Regne de Mallorca del segle XIII». En: COLÓN, G.; MARTÍNEZ ROMERO, T. (ed.). *El rei Jaume I: Fets, actes i paraules*. Barcelona: Fundació Germà Colón: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 427-458.
- CORTÈS I CORTÈS, Gabriel. *Historia de los judíos mallorquines y de sus descendientes cristianos*. Palma: Miquel Font, 1985.
- COSTA, Miquel. «N'Estanislau Aguiló. Necrologia». *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, 16 (1917), p. 278-280.
- DAHAN, Gilbert. «Epistola Dialogi. Une traduction latine de l'Igeret ha-vikuah de Shemtov ibn Falaquera. Étude et édition». *Sefarad*, 39 (1) (1979), p. 47-86, i 39 (2) (1979), p. 237-264.
- DENJEAN, Claude; SIBON, Juliette; SOUSSEN, Claire. «Charité bien ordonnée. Acteurs et institutions de la *tsédaqah* en Europe méditerranéenne au bas Moyen Âge». *Les Cahiers de Framespa* [en línia], 15 (2014) <<http://journals.openedition.org/framespa/2712>> [Consulta: 17 juliol 2023].
- FELIPE, Helena de. *Identidad y onomástica de los beréberes en al-Andalus*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1997.
- FELIU, Eduard. «La cultura hebrea a la Barcelona medieval». *Barcelona Quaderns d'Història*, 2 (1996), p. 125-142.
- «Salomó ben Adret, mestre de la llei jueva». *Tamid*, 4 (2002-2003), p. 35-109.
- GARCÍA MARSILLA, Juan V. *Vivir a crédito en la Valencia medieval*. València: Universitat de València, 2002.
- GOLDSTEIN, Mateo. *Derecho hebreo a través de la Biblia y el Talmud*. Buenos Aires: Atalaya, 1947.
- GONZÁLEZ LLUBERA, Ignacio. «Un contracte de matrimoni jueu de Mallorca». *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, IV (1917), p. 124-126.
- GOTTHEIL, Richard; BROYDÉ, Isaac. «Falaquera (Palquera), Shem-Ṭob Ben Joseph». En: *JewishEncyclopedia.com* [en línia]. The Kopelman Foundation, 2002-2021. <<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/5986-falaquera-palquera-shem-tob-ben-joseph>> [Consulta: maig 2021].
- GUTWIRTH, E. «El comercio hispano-magrebí y los judíos (1391-1444)». *Hispania*, 45 (1985), p. 199-205.

- HILLGARTH, Jocelyn Nigel. *Readers and Books in Majorca. 1229-1550*. París: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1991. (Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et Histoire des Textes; 45)
- HINOJOSA MONTALVO, José Ramón. *Los judíos en tierras valencianas*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1999.
- IBN TUFAYL, MUHAMMAD IBN 'ADB AL-MALIK. *El filósofo autodidacto de Abentofail: Novela psicológica* [en línia]. Trad. de Francisco Pons Boigues. Saragossa: Tipográfica de Comas Hermanos, 1900. <<http://hdl.handle.net/11169/7233>> [Consulta: gener 2022].
- ISAACS, Abraham Lionel. *Els jueus de Mallorca*. Palma: Miquel Font, 1986. (La Rodella; 7) [Traducció de *The jews of Majorca*, Londres, Methuen, 1936]
- JACOBS, Joseph [et al.]. «Charity and Charitable Institutions». En: *Jewish Encyclopedia.com* [en línia]. The Kopelman Foundation, 2002-2021. <<https://jewishencyclopedia.com/articles/4248-charity-and-charitable-institutions#anchor9>> [Consulta: març 2021].
- JACOBS, Joseph; BROYDÉ, Isaac. «Moses Ben Joshua of Narbonne (Maestro Vidal Blasom)». En: *JewishEncyclopedia.com* [en línia]. The Kopelman Foundation, 2002-2021. <<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/11109-moses-ben-joshua-of-narbonne-maestro-vidal-blasom>> [Consulta: maig 2021].
- JÀUREGUI, Clara «El heqdeix a Barcelona: assistència i caritat jueva als segles XIII-XIV». *Tamid*, 13 (2018), p. 171-188.
- KAYSERLING, Meyer. «Nouvelle note sur la bibliothèque de Léon Mosconi». *Revue des Études Juives*, xli (1900), p. 250-265.
- LENZI, Sara. «Ibn Tufayl e l'eredità del filosofo autodidatta». *Revista Española de Filosofía Medieval*, 23 (2016), p. 165-185.
- LEVI, Israël. «L'inventaire du mobilier et de la bibliothèque d'un médecin juif de Majorque, au XIVe siècle». *Revue des Études Juives*, xxxix (1899), p. 242-260.
- LEVY, Yamin. «Kavod ha-Met, un acte de memòria». En: CENTRE D'ESTUDIS ZAKHOR (ed.). *La tradició funerària en el judaisme*. Palma: Leonard Mun-taner, 2010, p. 15-26.
- LLOBET I PORTELLA, Josep M. «Dos testaments i uns capítols matrimonials de jueus de Cervera (1395)». *Tamid*, 1 (1997), p. 41-49.
- LLOMPART MORAGUES, Gabriel. «Retazos de vida medieval judía. Documentos mallorquines (s. XIII-XV)». *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 21 (2011), p. 21-44.

- LÓPEZ PÉREZ, María Dolores. «Las asociaciones de fletadores mallorquines bajomedievales: ¿un intento de monopolización del comercio magrebí?». *Anuario de Estudios Medievales*, 24 (1994), p. 89-104.
- *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*. Barcelona: Anejos del Anuario de Estudios Medievales: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 1995.
- LOZANO GALÁN, María Ángeles. «Algunos documentos en judeo-árabe relativos a la usura y el cambio monetario en el s. XIV del Archivo Histórico del Reino de Mallorca». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos: Sección de Hebreo*, xxxiv (1985), p. 93-108.
- «La lengua hablada por los judíos de Mallorca en la Edad Media». En: *Jornades d'història dels jueus a Catalunya. Girona, abril 1987*. Girona: Ajuntament de Girona, 1990, p. 327-332.
- MAIMÒNIDES, *Obras médicas*. II: *El libro del asma*. Trad. de Lola Ferre. Barcelona: Herder, 2017.
- MAIZ CHACÓN, Jorge. *Actividades económicas y políticas de los judíos de Baleares en la Baja Edad Media (1229-1391)* [en línea]. Vol. 1. Palma: Universidad Nacional de Educación a Distancia. Facultad de Geografía e Historia. Departamento de Historia Medieval y Ciencias y Técnicas Historiográficas, 2007-2008. <<http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/tesisuned:GeoHis-Jmaiz/Documento1.pdf>> i <<http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/tesisuned:GeoHis-Jmaiz/Documento2.pdf>> [Consulta: juny 2017].
- «Els mètodes crediticis jueus a la Mallorca medieval». En: CATEURA BENNÀSSAR, P. (coord.). *El crèdit i el sistema financer del Regne de Mallorca (segles XIV-XV)*. Palma: Universitat de les Illes Balears: Consell de Mallorca, 2009, p. 147-164.
- *Viure al marge: la vida quotidiana dels jueus de Mallorca (segles XIII-XIV)*. Palma: Lleonard Muntaner, 2013.
- MARTÍNEZ, Aquiles Ernesto «“Una esquina de tu corazón” (Peah): la Mishná y su compasión por los necesitados». *Revista Latinoamericana de Teología*, 76 (2009), p. 71-88.
- MERCADER FRAU, Antonio. *La Banca Mallorquina en la Baja Edad Media*. Tesis doctoral. Palma: Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, 2014.
- MICHIZENZI, Ingrid Houssaye Datini. *Majorque et le Maghreb (14e-15e siècles): réseaux, espaces méditerranéens et stratégies marchandes*. Leiden-Boston: Brill, 2013.

- MINOIS, Georges. *Historia de la vejez: De la Antigüedad al Renacimiento*. Madrid: Nerea, 1989, p. 65.
- MIRALLES I MONTSERRAT, Joan. *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1997. (Repertoris de la Secció Filològica; 3)
- MIRÓ MONTOLIU, Maria Isabel. *Història de l'educació jueva a la Catalunya de l'edat mitjana*. Tarragona: El Médol, 1996.
- MONTANER, Pedro de. *Gente de la calle: Orígenes y evolución del caso de los chuetas, judeoconversos mallorquines*. Palma: Embat, 2021.
- MOTIS DOLADER, Miguel Ángel. *La documentación notarial como fuente de la historia de los judíos aragoneses en el siglo XV*. Saragossa, 1986, p. 257, n. 49.
- «Moral sexual y estrategias matrimoniales en el mundo judío medieval en la Península Ibérica». *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 33 (1) (2003), p. 65-112.
- *Ordenamiento jurídico de las comunidades judías del Reino de Aragón en la Edad Media (siglos XIII-XV)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, 1997.
- «Reflexiones en torno al procedimiento civil en los tribunales judíos de Aragón (siglo 15) – El aforismo *Dina de-malkhuta dina*». *Hispania Judaica Bulletin*, 7 (2010), p. 39-100; esp. p. 42.
- ORFALI, Moisés. «Influencia de las sociedades cristiana y musulmana en la condición de la mujer judía». En: MORAL, C. del (ed.). *Árabes, judías y cristianas: mujeres en la Europa medieval*. Granada: Universidad de Granada, 1993, p. 77-89.
- PÉREZ, Idan. *Edició i estudi d'un manuscrit aljamiat trilingüe (MS 122, Arxiu del Regne de Mallorca) del segle XIV* [en línia]. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Departament de Filologia Semítica, 2011. <https://www.tesisenred.net/bitstream/handle/10803/52563/01.IPP_1de5.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Consulta: maig 2019].
- PLANAS ROSSELLÓ, Antonio. «Los notarios mallorquines del siglo XIV». *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Geneològics i Històrics*, 27 (2017), p. 47-103.
- PONS, Antoni. *Los judíos del Reino de Mallorca durante los siglos XIII y XIV*. Palma: Miquel Font, 1984. 2 v. (La Rodella; 1)
- QUADRADO I NIETO, Josep Maria. *La judería de Mallorca en 1391*. Palma: Imprenta Mossén Alcover, 1967. [2a ed.: Lleonard Muntaner, 2008]
- RIERA I SANS, Jaume. «Cent trenta-nou volums de llibres d'un jueu mercader i talmudista: Mossé Almaterí (1362)». *Sefarad*, 68 (1) (2008), p. 15-35.

- RIERA I SANS, Jaume. «Jucef Faquim, jueu de Mallorca (segle XIV)». En: *Els amics al pare Llopart. Miscel·lània in honorem, II*. Palma: Amics del Museu de Mallorca, 2010, p. 81-95.
- «La vida jueva a Cervera a l'edat mitjana». *Miscel·lània Cerverina*, 23 (2018), p. 115-196.
- ROSSELLÓ, Ramon. «Notes històriques». *Flor de Card*, 9 (1985), s. p.
- ROSSELLÓ LLITERAS, Ramon; JAUDENES GUAL DE TORRELLA, Àngel. «L'Aljama de Mallorca. Notícies del s. XIV». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 52 (1996), p. 45-56.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; RIERA I SANS, Jaume. «Deutes fiscals dels jueus de Mallorca (1339)». *Calls*, 3 (1988-1989), p. 83-101.
- RUBIÓ, A. «Estanislau de K. Aguiló i Aguiló». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMXV-XX (1923), p. 888-891.
- SASTRE MOLL, Jaume. «Notas sobre la esclavitud en Mallorca. "El llibre de sa-reyns e de grecs de l'any M CCC XXX"». *Mayurqa*, 21 (1985-1987), p. 101-120.
- SASTRE MOLL, Jaume; LLOMPART BIBILONI, María. *La tesorería del Reino de Mallorca durante su época de esplendor*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2008.
- SOLÍS GARCÍA DEL POZO, Julián. «Ciudad y hospital en el occidente europeo. 1300-1700». *Vínculos de Historia*, 6 (2017), p. 443-445.
- STEINSCHNEIDER, Moritz. «La bibliothèque de Léon Mosconi». *Revue des Études Juives*, XL (1900), p. 62-73.

Apèndix: Testament de Saÿt Mili

Die dominica sexta decima mensis augusti anno a nativitate Domini M° CCC° lxx° septimo. In eterni Dei nomine.

Ego Saÿt Mili, judeus Majoricarum, gravi detentus infirmitate de qua mori timeo, tamen in meo bono et pleno sensu firmaque loquela ac memoria integra existens, meum condo facio et ordino testamentum, in quo eligo manumissores meos et hujus mee ultime voluntatis exequutores, scilicet Jucefum Faquim et Abraham Mili judeos, et utrique eorum in solidum, quos rogo et eis plenam conteso potestatem quod si me mori contigerit antequam aliud mihi condere liceat testamentum, ipsi exequantur et compleant hanc meam ultimam voluntatem prout inferius scriptum invenerint et ordinatum.

[1] In primis igitur volo et mando quod dicti mei manumissores dent et erogent de bonis meis, prima die sabbati sequenti post obitum meum, confratrie fossariorum aliter vocate Cabbarim amore Dei septem libras et decem solidos.

[2] Item confratrie vocate Sobreolim alias septem libras et decem solidos.

[3] Item confrade vocate dels Mesquins alias septem libras et decem solidos.

[4] Item lego confratrie vocate Talmut Thora alias septem libras et decem solidos.

[5] Item lego capellanis scole sive sinagoge majoris judeorum calli Majoricarum sexaginta solidos.

[6] Item lego servitoribus predictae scole amore Dei viginti solidos.

[7] Item lego volo et mando dari et tradi predictae scole sive sinagoge majori, seu servitoribus ejusdem ejus nomine, unam meam lampadem de pulcrioribus, et viginti quartanos olei in ipsa lampade arrendos dum durare ipsos contingat ad honorem Dei omnipotentis.

[8] Item lego scole seu sinagoge minori predicti calli unam lampadem meam, illa videlicet quam dicti mei manumissores noverint, et viginti quartanos olei in ipsa lampade arrendos ad honorem Dei omnipotentis.

[9] Item lego capellano scole seu sinagoge minoris dicti calli amore Dei quadraginta solidos.

[10] Item lego servitoribus scole seu sinagoge minoris predictae amore Dei decem solidos.

[11] Item volo et mando emi et haberi per dictos meos manumissores duas petias panni obscuri, pretio viginti quinque librarum regalium Majoricarum

minutorum, quas petias panni volo dari dividi et erogari per dictos meos manumissores inter pauperes personas ad eorum noticiam et cognitionem.

[12] Item lego Desson, uxori den Duran didaler, amore Dei, decern libras.

[13] Item lego cuilibet filiorum dicte Desson amore Dei centum solidos.

[15] Item lego Zaharon uxori dicti Abrafim Mili pro vestibus lugubribus decern libras.

[16] Item lego dicto Abrafim Mili pro vestibus lugubribus quindecim libras.

[17] Item lego Ommelchayr amite mee quinquaginta libras.

[18] Item lego Marrone sorori mee, uxori Moxini Abdalhac, quinquaginta libras, ex quibus teneatur induere se indumentis lugubribus.

[19] Item lego Desson sorori mee, uxori Ayhon Mili, quinquaginta libras, ex quibus teneatur se duere vestibus luctus.

[20] Item lego Morim sorori mee domicelle, centum libras sibi dandas et solvendas cum viro tempore nuptiarum suarum.

[21] Item lego Zaharon matri mee, pro omni videlicet parte hereditate et alio quocumque jure sibi pertinentibus in bonis meis, jure nature vel alias qualitercumque, centum libras et usumfructum staticum et habitationem hospitii mei in quo ego habito, donec dictum hospicium per dictos meos manumissores fuerit venditum aut aliter per eosdem fuerit de ipso provissum.

[22] Item voló ordino atque mando quod de bonis meis emantur et habeantur intus callum judaycum Majoricarum, in bono et tuto loco in alodiali portione, quoddam hospitium, in quo fiant et perpetuo teneantur quinque lecta cum suis furnimentis et apparatus; in emptione cujusquidem hospitii cum dictis quinque lectibus volo expendi trescentas libras dicte monete.

[23] Item volo et mando quod de bonis meis emantur et habeantur decern libras censuales et perpetuales in loco bono et tuto, que annue convertantur in reparatione dicti hospitii et dictorum lectuum per dictos meos manumissores et per eosquos curie elegerit post obitum dictorum meorum manumissorum.

[24] Item volo et mando emi et haberi de bonis meis in bono et tuto loco viginti quinque quarters frumenti censuales et perpetuales, que convertantur in provisione pauperum judeorum qui hospitabuntur in dictis quinque lectibus.

[25] Item volo et mando quod de bonis meis emantur et habeantur decern libras censuales et perpetuales in loco bono tuto et securo, ex et de quibus induantur dicti pauperes annue.

[26] Item lego Jusefo Comprati consanguíneo meo quinquaginta libras, sub pacto tamen et conditio ne quod teneatur induere se, uxorem et familiam suam, vestibus luctus.

[27] Item lego Vitali Mili, nunc in loco de Houe terra sarracenorum, viginti quinqué libras.

[28] Item lego Ayhono Mili cognato meo, pro vestibus lugubribtis viginti quinqué libras.

[29] Item lego Moxino Abdalhac cognato meo dicta ratione vinginti quinqué libras.

[30] Item lego centum libras dicte moncte de bonis meis dandas et erogandas per dictos meos manumissores et ad eorum cognitionem duabus puellis judeis pauperibus et non habentibus unde nubant in adjutorium maritandi.

[31] Item lego pro redimendis judeis pauperibus detentis in captivitate in posse sarracenorum, ad cognitionem dictorum meorum manumissorum, quinquaginta libras.

[32] Item lego Dulcic uxori mee dotes suns pro ut in dotalicio instrumento sive catubba inter me et ipsam facto continetur, et duo collana perularum ex pulcrioribus collaribus meis.

[33] Item lego Abrafim Mili marito de na Bellons, nunc in loco de Alger terra sarracenorum commoranti, pro indumentis seu vestibus suis et diete uxoris sue viginti quinqué libras.

[34] Item lego Moxino porterio calli judayei Majoricarum amore Dei decem libras.

[35] Item lego Efraym ben Jucef amore Dei centum solidos.

[36] In omnibus autem aliis bonis meis mobilibus et immobilibus ac juri-
bus universis michi ubique compctentibus et competituris, causis titulís ac
juribus quibuscumque, facio et instituo mihi heredem universalem Moxinum
fratrem mecum et suos, pro omnibus suis voluntatibus inde libere faciendis.

Et hec est ultima voluntas mea quam laudo approbo et firmo, et volo cam
valere jure testamenti, que si non valct aut valere non poterit jure testamenti
volo cam valere jure codicillorum vel alio quocumque jure ultime voluntatis
quo melius valere poterit et perpetuo tenere.

Actum est hoc Majoricarum ut supra. Sig_x num meum SaÏt Mili testatoris
predicti qui hoc meum testamentum laudo et firmo.

Testes hujus testamenti vocati et rogati sunt: Samuel Nessim, Jucefus Sen-
rón, Samuel Proensal, Ayhim Contestini, Vitalis ben Samuel Proensal, Sala-
monus Faszuati et Elixia filius Abram Deus lo sal ac notarius subscriptus. Arx.
de Protocols. Nicolau Prohoin. notari.